

«Ey yer ve göklerin Hükümrani! Vatan ve din düşmanlarına
karşı cihadımızda bize yardım et ve bizi düşmanların şerrinden koru!»
— İmam Şamil —

Birleşik Kafkasya

ÜÇ AYLIK DERGİ

YIL: 4

Ocak–Şubat–Mart 1999

Sayı: 17

İÇİNDEKİLER

"Vubih-Ciget" lerin "Son Sesleri" ile Yitirilen Tarih Belgeseli Kazım BERZEG	1
Rusya'nın Beklenen Davranışı Osman ÇELİK	7
İsmail Miziev (1940-1997) ŞAMANLANI İbrahim	10
Diller ve Kafkas Dilleri Üzerine Gökhan M. MENTES	12
Kuzey Kafkasya'da Halk İnançları Dr. Yaşar KALAFAT	17
Sultan Galiyev -I- Osman ÇELİK	27
İmam Şamil'in Kabardey Seferi -II- Mariyam İbrahimova'dan çev. Musa RAMAZAN	34
Nartların Demircisi Debet -II- Adilhan APPA	38
"Ölmedik" (şiir), Çarık Çaşavnu Gokkası (şiir) SILPAĞARLANI Zarima	48
Karaçay Halk Edebiyatı Araştırmaları: Abayları DÜDALANI Mahmut	49
Silsile-i Tarikat-ı Nakşibendiyye -II- Şeyh İbrahim DAĞISTANI	51
Karaçay'dan Mektup BOTAŞLANI Halimat	52
Kurnaz Ayı Hasan KALİMCİ	54

Birleşik KAFKASYA Üç Aylık Dergi

Genel Koordinatör:
Yılmaz NEVRUZ

Sahibi:
K.K. Karaçay-Balkarlılar
Kültür ve Yardımlaşma
Derneği adına:
Adnan CANGÖZ

Yazı İşleri Müdürü:
Mehmet KARAÇAY

Haberleşme Adresi:
Mrk. P.K. 62
ESKİŞEHİR

İdare:
Akcami Mh.
Zeytinler Sk. 2
Odunpazarı-ESKİŞEHİR
Tel: 0.222.221 66 97
Fax: 0.222.230 34 07

Yurtdışı Yıllık Abone:
40\$

Yurtiçinde:
Dernek hesabına
dergi başına
700.000.-TL. bağışta
bulunmak suretiyle
temin edilebilir.

Posta Çeki No: 112736
(Mehmet KARAÇAY)

Dergideki yazılar kaynak
gösterilmek suretiyle
alınabilir.

Dizgi-Baskı:
TDV Yayın Matbaacılık ve
Ticaret İşletmesi
Tel: 0.312.425 27 75
ANKARA

TOKOĞLU ECZANESİ
Ecz. H. Cabit TOKOĞLU

Devlet Hastanesi Yanı BURSA Tel: 0 (224) 222 91 82 Fax: 224 88 21

DEMİRTAŞ ECZANESİ
Ecz. Hüsnüye TOKOĞLU

Haşim İscan Cad. No: 59 BURSA Tel: 0 (224) 222 79 36

Elmadacı Cad. No: 109 Taksim/İSTANBUL
Tel : 0 (212) 233 34 06 – 233 34 07
Fax : 0 (212) 247 33 33

Otosan

Yetkili Yedek Parça Bayii

Beytullah ASİL
Acente

Hamamyolu Cad. No: 32 ESKİŞEHİR Cep: 0.532.311 64 31
Tel: 0.222.231 49 00 – 230 62 68 Fax: 0.222.221 34 60

MERKEZ ECZANESİ
Ecz. Rıza KOÇ

Hükümet Meydanı 35/1 Sivrihisar/ESKİŞEHİR Tel: 0 (222) 711 40 42

HOTEL HİSAR

Feyzi Paşa Bulvarı. 153 İzmir / TÜRKİYE
Tlx: 451102

☎:484 54 00 (5 Hat)
Telefax: 425 88 30

ay basın yayın

iç ve dış ticaret limited şirketi

AY BASIN YAYIN İÇ ve DİŞ. TİC. LTD.ŞTİ.
Taşkent Cad. 10.Sk. No: 30/1-A
Bahçelievler-ANKARA
Maltepe V.D. 1060044278

06

BAMKA

Döviz Hizmetleri A.Ş.

Cumhuriyet Cad., No.23 Tel : 0 (212) 253 55 00-253 39 21-253 91 66
80090 Taksim-İSTANBUL Fax : 0 (212) 253 74 91

Mesai Saati: 08.30 – 19.00 Cumartesi, Pazar açığız

KUBAN

DUVUT

DUVUT KÖYÜ (1910)

Birleşik Kafkasya

Yıl: 5

Ocak-Şubat-Mart 1999

Sayı:17

“Vubih-Ciget” lerin “Son Sesler” i ile Yitirilen Tarih Belgesi*

Kâzım BERZEG

Anadolu’da bir dilin son sesini, bir halkın son nefesini verdiğini, Paris’te düzenlenen bir film şenliği için hazırlanan “Son Sesler” filmi hakkındaki dergi ve gazetelerde çıkan yazılardan öğrendik.

Anlatıldığına göre film, “tarih çalkantıları içinde topraklarından uzaklara düşen, kökleri koparılan, Kafkasya’dan Marmara bölgesine kadar savrulan Übih (Vubih-Ciget) halkının, kültürlerini, dillerini başka yörelerde, başka koşullarda umutsuzca yaşatma savaşımı ve yenilgisiyle” ilgili. Bir dilin son sesini, bir halkın son nefesini vermesi kuşkusuz, hüzünlü, ürpertici ve trajik bir durum.

Sonuç bu kadar mı? Umutsuzca savaşım, yenilgi ve hüzünden mi ibaret? Yoksa Übihçe ile birlikte yitirilen çok daha başka şeyler var mı?

İnsanlık, kendini bildi bileli, geçmişini, tarihini, öğrenme gereksinimi ile birlikte yaşadı. Diller, tarihi araştırmanın önemli araçları ve tarihin belgeleri... Bazıları kısa bir zaman ve dar bir toplum kesiti için değer taşır. Başka bazı diller de çok daha geniş toplumların, hatta insanlığın en eski dönemlerine ışık tutar. Übihçe hangi gruptandı? Özellikle, Türk milleti ve Anadolu tarihi bakımından bir önemi var mıydı?

Orhun Abideleri’nde Übih’lar

Übih’lar, Kafkasya’nın Doğu Karadeniz-Soçi yöresinin otokton halkı ve Çerkes’lerin bir bölümüdür. Eski yazarlar, Çerkeslere Sind, Meot, Cık-Ciget adlarını da verirler. Etnik yapılarında İskit, Sarmat, Alan kabileleri de yer alır.¹ Übih’lar, eski kaynaklarda Cık veya Ciget olarak adlandırılan gruptur.²

Orhun Abidelerinden “Bilge Kağan Abidesi” nin doğu cephesinde, Cık kavminin Kırgızlarla beraber yaşadığı kayıtlıdır.³ Araştırmacılar, Orhun Abidelerinde

* Bu yazı, “tarih ve Toplum” dergisinin Kasım 1988 tarihli sayısında yayınlanmış olup, Sayın Yazarının müsamahasına sığınarak ıktibas ediyoruz. B.K.

adı geçen Çik kavminin, Kafkasya'da, Abazaların kuzeyinde, bugünkü Soçi çevresinde oturan Çiget-Übih'lerle aynı kavim olduğunu belirtirler.⁴ Kırgızlarla beraber olan ve Orta Asya'da izler bırakan Çiget-Übihlerin yaşadığı yerler olarak da Kögmen dağları gösterilir.⁵

Kırgızlar, genellikle tarih sahnesine çıkan ilk Türk kavmi olarak kabul edilir. İlk yurtları, Kuzeybatı Moğolistan'ın dağlık ve ormanlık bölgeleridir. Sarışın, yeşil gözlü ve ortadan uzun boylu tipler hâkimdir. Lehçelerinin belirgin özelliklerinin başında, L ve R harflerinden önce İ, Ü, I harflerini kullanmaları gösterilir.⁶ Bu yönleriyle, Anadolu Türkmenleriyle yakın ilgilerinin bulunduğu söylenebilir.

Kırgızların üç boyundan birisinin "Edigene" adını taşıması, en eski dillerinde "koşa demir" anlamına, Adıgecede güş'ü, muhtemelen bugünkü Anadolu Türkçesindeki küsk'ü" gibi Adıgece kelimeler bulunması, Çin kaynaklarında adlarının Cie-gu olarak kaydedilmesi, Kırgız ve Çerkes adlarının aynı Kir-Kas menşinden geldiği görüşüne yol açmıştır.⁷

Orta Asya'nın En Eski Halkı, Kas veya Kaspi'ler

Türk tarihinin klasik yazarı, Orta Asya, Kazan ve Anadolu Türk âlemini yaşayarak da incelemiş bilim adamı Ord. Prof. Dr. A. Zeki Velidi Togan, eserlerinde, Sümer, Sus ve diğer Önasya uygarlıklarıyla beraber, Orta Asya'da da en eski uygarlıkları, Kafkas ırklarına mensup Kas veya Kaspi adı verilen kavimlerin yarattığını belirtmektedir. Yazar, "eski Hind Mohenjo-Daro ve her iki Sus ile dört Anau kültürlerinin Kaspi kavminin eseri olduğunu ileri süren Prof. E. Herzfeld'e katıldığını belirtmekte, Orta Asya'daki Buruşak (Boruşko)'ların dilinin Kafkasya'daki Abaza diliyle yakından ilgili olduğunu kaydetmekte ve her iki grubu da Kaspi'lerin temsilcisi olarak görmektedir. Yazara göre: "Anau'da ve Horasan'ın diğer noktalarında Aryanilerden önceki medeniyeti Altay kavimlerinin cetleri ile bu Kaspi'ler yaratmış. Sümer ve bazı Önasya medeniyetlerinde iz bırakan o eski Altaylılarla beraber hep bu Kaspi kavminin cetleri bulunmuşlardır".⁸

İlk dört tabakasında Kaspi'lerin kalıntıları bulunan Aşkabat yakınındaki Anau kurganlarında yerleşimin İ.Ö. 3900 yıllarına vardığı kabul olunmaktadır. Anau kültürü Orta Asya'nın çok geniş sahalarına yayılmıştır.⁹

Kafkasya, Mezopotamya ve Anadolu'da Kaspi'ler

Halen adları Hazar denizinde (Caspian Sea) ve Kaf-Kas dağlarında yaşatılan Kaspi'ler insan tarihinin ve uygarlıktaki gelişme zincirinin en önemli, en eski kavimlerindenidir. Batılı kaynaklar Kaspi'leri, Hint-Avrupalıların öncüleri olarak gösterir ve en eski yerleşim yerlerinin Kafkasya olduğunu kabul ederler. Belki de bu yüzden beyaz ırka Batılılar "Kafkas ırkı" adını takmışlardır.

Mezopotamya'daki Sus ve Elam ile bunlarla bağlantılı Sümer uygarlığının, batı İran'da Zagros dağlarında yaşamış Kassit'lerin, Anadolu'da Proto-Hititler ve onlarla bağlantılı olan Hurri-Mitanni ve Urartuların Kafkasya'lı Kas-Kaspi'lerle ilgili oldukları genel olarak kabul edilmektedir.¹⁰

Anadolu'dan, Kafkasya ve Orta Asya'ya İlk Tarih, Kültür ve Kan Köprüsü

Kas-Kaspi'ler, günümüzden 6.000 yıl öncesine varan, Anadolu'dan Orta

Asya'da Moğolistan sınırına uzanan yayılmalarıyla günümüzün Türk âleminin ilk etnik, kültür ve tarih köprüsünü kurmuşlardır. Orta Asya Kaspi'leri, Türklerin ataları olan Altaylılarla ve çeşitli Türk boylarıyla binlerce yıl birlikte yaşamışlar, karışmışlar, kaynaşmışlardır.¹¹ Kuşkusuz bu süre içinde, pek çok Kaspi grubu Türkleşmiş, belki Türklüğün ana unsurunu oluşturmuştur. Tarih kaynakları, Kaspilerden sonra Orta Asya'da Hint-Avrupa ırkına bağlı çeşitli grupların yaygınlaştığını göstermektedir. Bunlardan olan Alan-As'lar, Oğuz'larla önemli ölçüde yer alan Asetin'lerdir.¹²

Bu tarih gerçeği nedeniyle, bazı genel kaynaklarda, ilk Orta Asyalı göçebeler olan Yüceci ve Akhunların, daha sonra ortaya çıkan Hun'ların ve bugünkü Türk'lerin Kafkas tipli insanlar olduğu kaydedilmektedir.¹³ Moğollar, ilk Türk boylarının, tarih sahnesine çıkmasından sonra Orta Asya'ya gelmişler ve bazı yazarların, Sarı ırkla Beyaz ırk arasında mutavassıt olarak nitelendirdiği Türk tipi, sonradan Moğol karışımı nedeniyle oluşmuştur.

Übih (Vubih-Ciget) lar Kaspi'lerin Temsilcisiydiler

Gürcü, Laz ve Çerkes dilleri, "Kafkas Dil Ailesi" ni oluştururlar. Encyclopedia Americana'da dünya dillerinin tasnif edildiği bölümde, bu dil grubunun Elam ve Hatti gibi eski çağlar dillerini de içine aldığı ifade edildikten sonra, yalnızca bu dil grubu için "filolojik yönden bu ailenin öneminin çok büyük olduğu" vurgulanmaktadır.¹⁴ Tüm insanlık tarihi bakımından önem taşıyan bu ifade, Türk tarihi bakımından çok daha fazla ilgiyi çeker niteliktedir. Bu grup içinde Çerkes dilleri, Anadolu ile Orta Asya'nın eski dönemleri arasındaki bağları belgeleme bakımından daha belirgin özelliğe sahiptirler. Übih'ça, Çerkes dillerinden, Adige ve Abaza dilleri arasında yer alır. Diğer Çerkes grupları gibi, Übih'lar da eski Orta Asya, Mezopotamya ve Anadolu Kas-Kaspi'lerinin gerek dil, gerekse diğer kültür unsurları bakımından doğrudan temsilcisi idiler. Proto-Hitit ve diğer eski Anadolu dillerinin Kafkas dil ailesine bağlı olduğu görüşleri yanında, Übih'ça'nın, Proto-Hitit dilini doğrudan temsil ettiği tezini savunanlar da vardır.¹⁵ Proto-Hitit dili olduğu ileri sürülen Übih (Vubih-Ciget) dilinin, Orhun Abideleri'nde adı yazılı bir kavmin de dili olması, Türk âlemini ve Türk tarihini, bağnazlıktan ve saplantılardan kurtularak inceleyecek olanlar bakımından büyük önem taşımaktadır.

Türk'lerin "Edige Destanları" ve Güneş Soylu Adige'ler

Ord. Prof. Dr. Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş* adlı eserinde, Türklerin en eski destanlarının "Edige Destanları" olduğunu, bu destanları anlatanlara, Doğu Türkistan'dan Romanya'ya kadar rastlandığını yazmakta, bir yerde "Edige Destanlarındaki Kabardin Oğullarından" söz etmektedir. Kabardin-Kabarday'lar, Übih'lere akraba Çerkes dili konuşan Adige'lerin, halen Türkiye'de yüzbinlercesi yaşayan bir koludur. Orta Asya'daki eski Kas-Kaspi varlığı da vurgulandıktan sonra, böylesine Edige-Kabardin beraberliği de tesadüf olamayacağına göre, Edige destanlarına adını verenlerin ve "Türklerin Edige Beyleri" olarak adlandırılanların, Çerkes-Adige'ler olduğunu kabul etmek gerekir. Değerli yazar, bu bağlantıyı hatırlamaz görünürken, eski Türk tarihinde, Psake, Yinal-Yanal, Beşgür, Şor gibi çok sayıda Adigece ad ve kelime kullanıyor.

Yaşayan Adige dilinde "dige" güneş demektir. Adige ise, güneşe bağlı,

güneşten gelen. Bir Çerkes efsanesine göre, Adıge'ler güneş soyundan gelmedir. Hun efsanelerine göre Mete Han ve Cengizname'ye göre Cengiz Han da güneş soyludurlar.

Son günlerde adından bahsedilen Japon filmi "Narayama Türküsü"nde olduğu gibi, Çerkesler de Nart efsanelerinde, yaşlıların götürülüp bir vadiye veya dağ başına bırakıldığını anlatırlar. Ord. Prof. Dr. Zeki Velidi Togan'a göre, bu eski Orta Asya Kas-Kaspi'lerinin tarihi ve ayırdedici geleneği idi.¹⁶ Bilindiği gibi günümüzün yüce Japon İmaratoru da "Güneşin Oğlu" dur.

Çerkes'ler Hun sanatının yaşayan en sadık temsilcileridir.¹⁷ TRT'nin süper TV dizisi olarak hazırlattığı "Atilla" yı konu alan filmin senaryosunu yazan ünlü İngiliz yazar Anthony Burgess'e göre, Hun ordusunun büyük bölümü Kuzey Kafkas ırklarına (Çerkesler) mensup idi.¹⁸ Atilla adını A-ti-tla (hemen hemen aynı) olarak telâffuz ederseniz, Adıgece "Yiğidimiz, kahramanımız" anlamını taşıyan bir adı söylemiş olursunuz. Türk tarihinde önemli bir yeri olan "Yabgu" fonetik ve anlam bakımından Adıge'cedir. Cesur, sert, güçlü anlamı taşır. Oğuz kelimesine çok benzeyen "Duğuj" Adıge'ce kurt demektir. Oğuzlar, bilindiği gibi, kurt soylu olarak kabul edilirler.

Bunların, ancak amatör olarak ilgilendiğim "Eski Türk Tarihi" uzmanlarının dikkatlerine sunmak için hatırlatıyorum.

Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Vubih'lar ve Diğerleri

Ünlü bir İngiliz "harp tarihi" uzmanına göre, "Asya'nın en gelişmiş kabile kültürüne sahip halkı olan Çerkesler", Kafkasya'da, Ruslarla uzun süreli savaşları boyunca "dünya harp tarihinin en güçlü gerilla liderlerini" yetiştirdiler. Vubih'lar bu savaşların sürükleyici gruplarından idi.¹⁹

Osmanlılar, 18. yüzyıldan itibaren, Çerkeslerin Kafkasya'dan Osmanlı ülkesine toplu göçlerini teşvik edici (bir bakıma zorlayıcı) bir politika yürüttü. Bazı tahlillerde, bu politikanın amacının, nizami-düzenli ordunun saf dışı kaldığı durumlarda devreye girecek gerilla gruplarının kazanılması olduğu sonucuna varılmaktadır.

Sonraki olaylar, Osmanlı politikasının doğruluğunu ortaya koydu. 1877-78 Türk-Rus harbinde, Plevne'de ve doğu cephesinde, çoğunluğunu Vubih'ların oluşturduğu bağımsız, gönüllü Çerkes suvari-gerilla birlikleri, savunma gücünün önemli bir unsuru olarak kullanıldılar.

Balkan savaşında İstanbul'un işgali endişesi doğduğunda "Emirbar Çeteleri" adıyla kurulan "fedailer birliği" nin başına getirilen Kuşçubaşı Eşref, kardeşi (Hacı) Selim Sâmî ve İbrahim Cihangiroğlu Vubih idiler. Büyük çoğunluğu Çerkes'lerden oluşan bu gerilla gücü İstanbul'un işgalini önledi. düşman gerilerinde "Batı Trakya Türk Devleti" ni kurdu. Edirne'nin geri alınışında en etkili görevi yürüttü.²⁰ Trablusgarp ve Balkan savaşlarının ünlü "Hamidiye Kahramanı" Rauf Bey, denizcilik âleminde, modern gemilerle deniz gerillacılığını ilk uygulayan kimse olarak bilinir. Kurtuluş Savaşı döneminin bu başbakanı da, Vubih'larla yakın dil konuşan Abaza'lardandı.

Kurtuluş Savaşı, kritik yerlerde önceden yığınakları yapılan bir gerilla savaşı olarak başladı. Nizamî ordu silahsızlandırılmış ve saf dışı kalmıştı. Büyük olasılıkla, liderliği ve yönü önceden saptanmış olan Mustafa Kemal Paşa'yı Samsun'a uğurlayan Rauf Bey, arkadan Bandırma'ya gitti. Balkan savaşının "fedailer birliği"nde görev

almış gerillacı Ethem Bey'i yanına alarak, Yunan işgaline karşı gerilla yığınının merkezi olan, Kuşçubaşı Eşref Bey'in Salihli'deki çiftliğine götürdü. Balkan harbinin "gerilla ekibi" ile ilk direnme örgütü kurulduktan sonra, Eşref Bey'in kasasından alınan 30.000 altınla, Ankara yoluyla Havza'ya (Çeltek boğazındaki Çonoğlu ailesinin un fabrikasına) geldi. Mustafa Kemal Paşa ile buluşarak, Amasya, Erzurum, Sivas, Ankara yoluna çıkıldı.

Bugünkü Türkiye Cumhuriyeti-Misaki Milli hudutlarını tesbit eden Amasya protokollerinin altındaki dört imzadan üçünün (Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey, Bekir Sami Bey ve İstanbul hükümetini temsil eden Karzek Salih Paşa) Kuzey Kafkasya kökenlilere ait olmasının ve Kuvayı Milliye'nin üniforması olarak Kafkas kalpağı kullanılmasının, başlangıçtaki gerilla hareketi özelliğiyle ilgilendirilmesi olanağı vardır.

Kurtuluş savaşının "gerillacı kanadının" bir bölümünün, sonradan, dış politika ve Rusya politikası nedeniyle Ankara hükümetiyle arası açıldı. Ankara hükümetinin gerçekçi ve akılcı politikasına karşın, bir bölüm gerillacı, Rusya içinde süren kargaşadan yararlanarak, Türkiye ile birlikte, Batılı ülkelerle ittifak ederek, Kafkasya ve Orta Asya'daki Müslüman-Türk ülkelerinin bağımsızlığını gerçekleştirme hayaline kapıldı.²¹ İç politikaya da yansıyan ve Bekir Sami Bey'in (Kunduk) Dışişleri Bakanlığından ayrılmasıyla noktalanın görüş ayrılığı sonunda, Balkan savaşının gerilla liderlerinden Vubih (Hacı) Kuşçubaşı Selim Sami, Enver Paşa ile birlikte, Orta Asya'ya, Türkistan'a gittiler. Enver Paşa'nın şehit olmasından sonra, 1923-1925 yılları arasında Hacı Sami, Türkistan bağımsızlık hareketinin yönetimini üstlendi. Sonunda yanlış hayal ve hayal kırıklığının kurbanı oldu.²²

Tarihin öğrettiği gerçeklerden birisi, savaşçı toplumların varlıklarını uzun süre sürdüremedikleri, buna karşılık barışçı ulusların çok uzun süre tarih sahnesinde kalabildikleridir.

Vubih'lar kuşkusuz yaradılış itibarıyla savaşçı toplum değillerdi. Savaşçı toplum olsalardı, insanlık tarihinin en eski dönemlerinden bugüne izlerini sürdürebilmesi olanak dışıydı. Ancak, Kafkasya'yı Ruslara karşı savunma düşüncesi, onları usta, aranılan gerillacılar haline getirmişti. Kazandıkları savaşçı ve gerillacı yetenek, Kafkasya'da ve sonradan Osmanlı toplumu içinde, Plevne'den Kurtuluş savaşına, en çok telefata veren topluluk olmalarına yol açtı. Sayıca azaldılar, dillerini yitirdiler.

Sonuç

Son sesini ve son nefesini Marmara Bölgemizdeki Hacıosman köyünde (ve Anadolu'nun değişik yörelerindeki yüzlerce Vubih köyünde) veren Vubih (Vubih) dili, insanlık tarihinde var olup ömrünü yitiren herhangi bir dil değildi. Belki insanlık tarihinin ve özellikle eski Türk tarihinin önemli sırları ile birlikte yok oldu. Başta Profesör Dumezil ve onu izleyen birkaç batılı bilim adamı ilgilenmeseydi, belki bugün böyle bir dilin varlığından söz etmemiz de olanak dışıydı.

Übihçeyle akraba olan ve aynı tarih serüvenini belgeleyen Adigece, Abazaca, Avarca, Çeçence, Lezgice, Asetince gibi başka diller halen Anadolu'da yaşıyor. Ancak bu diller de gidişe göre, 15-20 yıl sonra, son seslerini, son nefeslerini verecekler. Son anda bu dillerden birkaç kalıntıyı derleyecek başka Dumezil'ler beklemeyelim. Bu dilleri, Türk milletinin tarihi değerleri olarak ele alalım, biz inceleyelim.

Bunu yaptığımızda, sanırım varacağımız sonuç şu olacaktır:

Anadolu'da Akdeniz kıyılarından Kafkasya ve Orta Asya'nın doğusuna uzanan şeritte, binlerce yıllık tarih birlik, bütünlük içinde yaşanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, binlerce yıllık birlik ve bütünlük geleneği temeli üzerine oturmuştur. Bu yüzden güçlüdür. Tarihi, belirli bir siyasal amacın aracı olmaktan çıkıp, gerçek, inandırıcı, bilimsel temeller üzerine oturduğumuz oranda, Türkiye Cumhuriyeti'nin ve tüm Türk âleminin gücü artacak, geleceği aydınlanacaktır.

- 1 Meydan Larousse c.3, s.199.
- 2 *Tarihte Kafkasya*, General İsmail Berkuk, s. 164-165.
- 3 *Orhun Abideleri*, Muharrem Ergin, s.28.
- 4 *Dede Korkut Oğuznameleri Coğrafyası*, Fahrettin Kırzioğlu, Birinci Milli Türkoloji Kongresi, İstanbul, 1980.
- 5 Meydan Larousse, c.3, s.229.
- 6 Meydan Larousse, c.7, s.245.
- 7 a) Prof. Dr. Sencer Divitçioğlu, *Kök Türkler*, s.91 (Ligeti'ye atfen, Kırgızların Türk Kökenli olmadığı yolundaki görüş-dipnot); b) *Tarihte Kafkasya*, General İsmail Berkuk, s.57.
- 8 Ord. Prof. Dr. Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, s.23-24 ve devamı.
- 9 *Türkler ve Türk Devletleri Tarihi*, Kamuran Gürün, s.31.
- 10 a) *Encyclopedia Americana*, c.16, s.726; b) *Tarihte Kafkasya*, General İsmail Berkuk, s.89 ve devamı; c) Sair ansiklopedik kaynaklar
- 11 Ord.Prof. Dr. Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, s.24 ve devamı.
- 12 W.E.D. Allen, *Türk-Kafkas sınırındaki harplerin tarihi*, s.12 (dipnot).
- 13 Meydan Larousse, c.1, s.765.
- 14 *Encyclopedia Americana*, c.16, s.726.
- 15 Gen. İsmail Berkuk (Macar Dilbilimcisi Prof. Mesharosh'a atfen), a.g.e.
- 16 Ord. Prof. Dr. Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, s.47.
- 17 a) *Hun Sanatı*, Nejat Diyarbekirli, M.E.B. Kültür Yayınları, 1972; b) *Çerkes Motifleri*, Kuzey Kafkas Derneği yayını, 1977.
- 18 *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Ocak 1988 "TRT'nin Atilla'sı Kim Olacak" başlıklı yazı.
- 19 W.E.D. Allen, *Türk-Kafkas Sınırdaki Harplerin Tarihi*, s.58-103.
- 20 İsmet Bozdağ, *Tercüman Gazetesi*, 14 Ocak-22 Ocak 1987 tarihleri arasında yayınlanan "Batı Trakya Devleti" başlıklı yazı dizisi (15 Ocak 1987).
- 21 *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, Dr. Salahi R. Sonyel, c.1-2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1973-1986.
- 22 Ord. Prof. Dr. Zeki Velidi Togan, *Bugünkü Türki, Türkistan ve Yakın Tarihi*, s.465 ve devamı, s.435 ve devamı.

RUSYA'NIN BEKLENEN DAVRANIŞI

Osman ÇELİK

Hürriyet Gazetesi'nin 27 Ekim 1998 tarihli nüshasında, "Rusya'dan Çeçen İması" başlıklı bir haber yer almıştır. Haber, 26 Ekim akşamı Moskova Radyosu'nda, Türkiye-Rusya ilişkileri üzerine yapılan bir yorum nedeniyle verilmiştir. Konu, Kürt-Çeçen benzetmesi, devamla Türkiye'nin davranışına karşı Rusya'nın alması gereken sözde haklı tavır.

Hürriyet Gazetesi'nin haberine göre, Moskova Radyosu'nda yapılan yorumda şu ifadeler yer almıştır.

"Çeçenler'e yardım yapılmasının Türkiye'de milli dava halide geldiğini söylemek abartma olmaz. Türk yöneticileri, şu sıralarda Rusya'nın Abdullah Öcalan'a sığınma izni vermesinden endişeli. Ancak, Çeçen Yöneticilerin uzun zaman Türkiye'de saygın konuklar olarak ağırlandığını, Türk yetkililer tarafından kabul edildiğini hatırlatmak yerinde olur. Çeçenistan'ı unutmuyoruz. Çeçenistan'da bugün en büyük Camii Türkiye'nin yardımlarıyla kuruluyor. Bu Caminin inşaatını finanse eden Türk toplumsal örgütleri değil. O çeçenler ki, ülkelerinde yönetime karşı bir savaş başlatıyor ve Türkiye ülke dışındaki isyancılara hoşgörü gösteriyor. Moskova, Türkiye'nin Kürt nüfuslu bölgelerinde bu tür faaliyetlere başlamış olsaydı, sadece sözde değil, gerçekte de başka ülkelerin içişlerine karışmama prensibini kılavuz ederek davranıyor. Hiçbir Rus vatandaşı Kürt bölgelerinde yakalanmadı. Buna karşı Çeçenistan'da Türkler'in hatta birçok teröristle ilişkisi olan kişilerle birlikte yakalanması dikkat çekicidir".

Hürriyet Gazetesi'nin 5 Kasım 1998 tarihli nüshasında, Moskova kaynaklı yeni bir haber daha yayımlandı. Buna göre; Abdullah Öcalan 30 Ekim'de Rus Parlamentosu'nun alt kanadı Duma'ya başvurarak Rusya'dan sığınma isteğinde bulunmuş, bu isteği kabul edilmiştir. Tavsiye niteliğindeki karar, Devlet Başkanını ve hükümeti bağlamamasına rağmen, önemli bir gelişme kabul edilmiştir.

Duma, kararına şu gerekçeyi göstermiştir:

"Rus Milletvekilleri Kürt sorunu nedeniyle çok tedirgin. Türkiye Yönetimi uluslararası topluluk tarafından yapılan barışçıl çözüm çağrılarını göz ardı ediyor. PKK ve Öcalan'ın bölücülük ve terörizm ile suçlanması asılsızdır".

Boris Yeltsin, daha önce Türkiye'ye gelen Rus Dışişleri Bakanı ile Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'e ve Başbakan Mesut Yılmaz'a mesaj göndererek, A. Öcalan konusunda güvence vermiştir. "Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkileri zedeleyecek bir şey beklenmemesi" gerektiği ifade edilmiştir. Buna rağmen, Moskova Radyosu'nun yorumu ile Duma'nın gerekçeli kararı söylenenin tam tersi bir durum ortaya koymuştur. Tam anlamıyla şok etkisi yaratmıştır. "Radyonun yorumu ile Duma'nın kararı, Rus Devlet Başkanı'nı etkilemez" yolundaki açıklamalar, teselli edici sözler olarak kabul edilemez. Henüz demokratikleşmenin eşiğinde olan Rusya'da, Moskova Radyosu aklına estiği gibi bir yorum yapıyorsa ve Duma yönetimin görüşlerine aykırı bir karar verebiliyorsa, gündeme ge-

tirilen konu hakkında iyimser olmaya imkan yoktur. Görünen odur ki, olayın arkası henüz karanlıktır.

Moskova Radyosu yorumunda; "Rusya, başka ülkelerin içişlerine karışmamayı prensip haline getirmiştir" demektedir. Bu, asla doğru değildir. Rusya, Çarlık döneminden beri, başka ülkelerin içişlerine karışarak büyümüş, bugünkü dev güce ulaşmıştır. Eğer, Rus Devlet Adamları ile Aydınları hafıza kaybına uğradılarsa, biz bazı olayları hatırlatarak bilgilerini tazeleyelim.

1-Rusya Çar IV. İvan zamanında, Volga Nehri'nin batısında, Dinyeper Dinyester Nehirleri'nin yukarı havzalarında bulunan küçük bir prenslikti. Slav halkı, medeni özelliklerden uzak ilkel bir kavimdi. 300 yıl içinde, Orta Asya Türk Hanlıkları ile Sibiry'a'yı baştanbaşa işgal ederek pasifik Okyanusu'na ulaşmıştır. Güneyde ise, Osmanlı Devleti'nin hudutlarını sudan bahanelerle sürekli zorlamış, Kafkasya'nın tamamını istila ederek, İran ve Türk nüfuzunu bir daha geri dönmek üzere bölgeden uzaklaştırmıştır.

2-Osmanlı Devleti ile Rusya arasında, 25 defa büyük-kanlı savaş olmuştur. Her savaşın ilk saldıran tarafı, daima Rusya olmuştur. Gerekçe olarak, Balkanlar'daki ve Orta Doğu'daki hristiyanların haklarını koruma gibi asılsız bahaneler gösterilmiştir.

3-İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya yenilince, Rus orduları Doğu ve Orta Avrupa ülkelerini işgal etmiş, nüfuz sahasına alınan devletlerin savaş öncesi hükümetlerinin yerine komünist hükümetler iktidara getirilmiş, "Demir Perde" kurulmuştur. Meydana gelen bloklaşma ile birlikte soğuk savaş başlamıştır.

4-İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından, Türkiye'den Kars, Ardahan ve Artvin'i istemiş, Çanakkale ile İstanbul Boğazı'nın denetimi konusunda hak sahibi olduğunu savunmuştur.

5-Gene Savaşı takip eden yıllarda, nükleer güçle bütün dünyayı tehdit etmiş. Orta Doğu, Afrika ve Orta Amerika'da birçok büyük-küçük devleti nüfuz sahası içine alarak, yakın tarihe kadar onları kullanmıştır. Rusya'nın haber alma teşkilatına bağlı binlerce ajan birçok ülkeyi onlarca yıl rahatsız etmiştir.

6-Rusya, yakın tarihte Afganistan'a müdahale etmiş, sonu gelmeyen bir savaş başlatmıştır. Modern silahlarla Afgan Halkı'nı perişan etmiş, ülkeyi kan gölüne çevirmiştir. İsteddiği sonucu alamayınca geri çekilmiş, ardında vuruşan yerli gruplar bırakmıştır. Bu kanlı rezalet, hala devam etmektedir.

7-Rusya, Kürt Olayı'na ilk defa el atmamaktadır. 1950'li yıllarda, Irak Hükümeti'ne baş kaldıran Molla Mustafa Barzani'yi destekleyerek Orta Doğu'da hakimiyet kurmaya çalışmıştır.

Biz, "başkalarının içişlerine karışmayız" diyen Rusya'nın yalan söylediğini ispat için, birkaç örnek gösterdik. Görüldüğü gibi, bugün acze düştüğü için kuzu postuna bürünen Rusya'nın aslında saymayla bitmeyecek kadar sabıkası vardır. Buna rağmen fazla ayrıntıyı girmeyi gerekli görmedik.

Çeçenistan Olayı'na gelince, Rusya'nın bu konuda hiçbir haklılığı yoktur. Türkiye'deki Kürt olayı ile de hiçbir benzerliği söz konusu edilemez.

Türkiye'deki Kürtler, bin yıldan beri Türkler'le birlikte nizasız yaşamışlardır. Marksist ideolojinin tahrik ettiği küçük bir grup, gene Rus Komünizminin güdümünde olma yolunu seçmiştir. PKK, sadece Türk Güvenlik kuvvetlerine ve Türk Halkı'na saldırmamış, Kürtler'e de kanlı olaylar yaşatmıştır. PKK, Kürt Halkı'nın bağımsızlık hareketi değildir. Marksist ideolojinin emrinde küçük bir terörist grubunun kendini tatmin hareketidir. Ermeni, Rum, Marksist Arap gibi Türkiye'ye düşman mihrakların maşası durumundadır.

Çeçenler ve diğer Kuzey Kafkasya Halkları, son üç yüzyıl boyunca, Rusya'ya karşı bağımsızlık savaşı vermişlerdir. Bolşevik ihtilalinden sonra da, Rusya içinde federe devletler oluşturmuşlardır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra da, Rusya Federasyonu bünyesinde Federe Devlet olma özelliğini korumuşlardır. Diğer federe devletler gibi, bağımsızlık isteme haklarına sahiptirler. Çeçenistan'ın bağımsız olma isteği, bu haklı nedene dayanmaktadır. Çeçenler, Türk Hükümeti'nin tahrikiyle, bağımsız olma yolunu seçmemişlerdir. Kendi doğal haklarını savunmuşlardır. Bağımsızlık için yola çıkarlarken, Rusya Federasyonu Anayasası'ndan güç almışlardır.

Aslında, Rus Devlet Adamları, içinde bulundukları yanlışlığın farkındadırlar. Ne var ki, bu gerçeği ifade etme yerine, yalan söyleme yolunu seçmişlerdir.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru "Almanlar'la işbirliği yaptılar" gerekçesiyle Çeçen-İnguşlar, Karaçay-Balkarlar ve Kırımlılar topyekün Güney Sibirya'ya sürülmüşlerdir. Bu olayı da, bütün dünyadan gizlemişlerdir.

Moskova Radyosu, yorum yaparken: "O Çeçenler ki, ülkelerinde yönetime karşı bir savaş başlatmışlardır", derken düpedüz yalan söylemiştir. Ne Çeçen Hükümeti ne de halk olarak Çeçenler, Ruslar'a saldırmamışlardır. Tam aksi olmuş, Rus Orduları Çeçenler'e saldırmışlardır. Bütün Ülkeyi, asker-sivil farkı gözetmeden bombalamışlardır. Bu hareketleriyle, eski alışkanlıklarını sürdürmüşlerdir.

Moskova Radyosu'nun yorumcusu (O'nun emir almadan bunu yapabileceğini sanmıyoruz), Çeçenler'e "Terörist" demektedir. Oysa Rus Halkı'nın önemli bir kesimi ve vicdanlı aydınlar, Yönetim gibi düşünmediğini, bildiri yayınlayarak ve mitingler düzenleyerek ortaya koymuşlardır. En önemlisi; Rus Hükümeti, Çeçen Liderleri ile oturup görüşmüş, barış sözleşmesi imzalamıştır. Çeçenler'in haklılığı kabul edilmiştir. Buna rağmen oturup, ikinci ağızdan "Çeçenler terörist idi" demek, gerçeği inkardan başka bir şey değildir.

Rusya'nın sancısı ve derdi, Kürtler değildir. Elden çıkan ve gelecekte elden çıkacak müstemlekelerin durumudur rahatsız edici olan. Doğalgaz, petrol ve benzeri büyük ekonomik kaynakların kaybedilmesi, Rus Devlet Adamları'nı çileden çıkarmaktadır. Bu olayların, Türkiye ile az-çok bağlantılı olması, tedirginliği giderek artırmaktadır. Kıbrıs Rum kesimine füze satılması, Abdullah Öcalan'ın koz olarak kullanılması Azerbaycan-Ermenistan, Gürcistan-Abhazya savaşlarının çıkarılması bu rahatsızlığın açık bir sonucudur. Rusya hiçbir zaman bunlarla yetinmeyecek, yeni oyunlar sahneye koymaya devam edecektir.

Sonuç olarak Rusya'nın Abdullah Öcalan'a Çeçenistan benzetmesi, bir senaryodur. Geçersiz ve mantıklı olamayan gülünç bir bahanedir. Tutarlı hiçbir devlet adamının bu uygunsuz yakıştırmayı ciddiye alacağını sanmıyoruz.

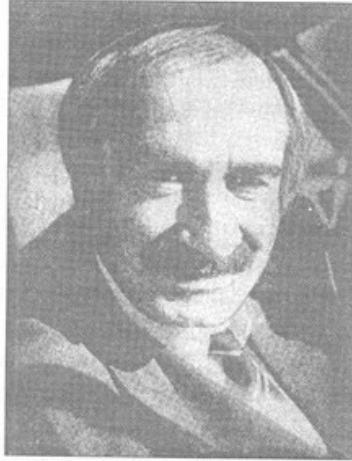
MIZILANI İSMAİL
-İsmail Miziev-
(1940-1997)

ŞAMANLANI İbrahim*

İsmail hakkında yazmak benim için pek kolay değil. Niçin derseniz, insana beraber yaşadığı, okuduğu, aynı kaptan yemek yediği bir arkadaş için bu türlü yazı yazmak çok zor geliyor. Tam 30 yıl önce, İsmail'in mutlu günlerinde, onun hakkında yazmak benim için çok kolaydı. O günlerde İsmail, dünyada eşi bulunmayan parlak bir yıldız idi. Tanrım, İsmail ayarında bir başkası var mıydı dağlı akrabaları arasında? demekten başka aklıma bir şey gelmezdi.

Moskova'da Bilimler Akademisinde, arkeoloji enstitüsünde İsmail canlılığı, parlak zekâsı ve akıllılığı ile dikkatleri üzerine çekmişti. Kendisini izleyen bizim gibi talebelere de örnek teşkil ediyordu, adeta bayrak bir şahsiyetti. Kısa zamanda onun bilim yolunda büyük mesafeler kat-edeceğine yürekten inanıyorduk.

Öte yandan, Akademi Prezidyumu profesörler konseyinin başkanı Bazıların Yahya (Tana oğlu Yahya Baziev) Akademideki yıllarımızda bize hep moral güç verirdi ve tıpkı bir baba gibi bizimle ilgilenirdi. Gevşeklik etmeden iyi okumamızı isterdi ve bizi her bakımdan öne çıkarmaya çalışırdı. "Tavluçuklarım-sevgili küçük dağlılarım" diye hitabederdi. Bazıoğlu (Bazı ulu) sonradan Nalçik'e yerleşti, orada soydaşlarının arasında müstehak olduğu yeri buldu, Allah rahmet eylesin, diyoruz onun sevimli çehresini hatırlayarak. Mızı ulu kardeşimiz de ondan sonra çok yaşamadı, zaten hayatının son 20 yılı bir otomobil kazası sonucu felçli halde geçmişti. Ama, tekerlekli sandalyeye oturarak ve ilmî kitapları kendisine arkadaş edinerek çok büyük işler başardı ve 1997 yılının 27 Ağustosunda aramızdan ayrıldı. Mızı ulu kısa sayılacak bir ömre dünya çapında bilimsel araştırmaları sığdırarak hem kendini hem de Karaçay-Malkar halkını ebedileştirecek eserler bıraktı. Kuşkusuz, bu sebepten dolayı Dağlılar da İsmail'i hiçbir zaman unutmayacaklardır.

* Şamanlanı İbrahim; tarih bilimleri doktoru, Karaçay-Çerkes Cumhuriyetinde yaşıyor. Bu yazıyı talebimiz üzerine yazmıştır. teşekkür ediyoruz. B.K.

1998 yılında Mızı ulu İsmail'i 1. ölüm yıldönümünde anarken, aynı gün, bizim için bir sevinç günü de oldu: İsmail'in kızı, Nalçık Üniversitesinde kendisine **"Tarih bilimleri kandidatu"** ünvanını kazandıran tezini başarıyla savundu. Jüri üyesi olarak ben de oradaydım ve İsmail'in adına da sevindim.

Şimdi biraz da İsmail'in biyografisi hakkında söz edeyim. Musa oğlu İsmail 1940 yılında Aşağı Çegem köyünde doğdu, 4 yaşında sürgün felaketini yaşadı. Orta Asya'da kız kardeşi ile birlikte öksüz olarak büyüdü. Zeki dağlı genç, yüksek tahsilini -Atayurduna döndükten sonra- Nalçık Üniversitesi Tarih ve Filoloji Fakültesinde tamamladı. Tahsil yıllarında birlikte okuduğu değerli bir kız arkadaşı ile evlendi. Çoluk çocuğa karışmasına rağmen İsmail arkeoloji alanında bilgisini derinleştirmek için Moskova'nın yolunu tuttu, orada S.B. Bilimler Akademisi'nin Arkeoloji Enstitüsü'ne ilk kabul edilen dağlı genç ünvanını aldı. 1967 yılı sonunda bilimsel çalışmasını ikmal etti. yüksek lisans tezinin adı **"Karaçay-Malkar'ın Orta Zamanlar (XII-XVII yy)'a Ait Kültür Materyallerini Tetkik"** idi. Daha sonra İsmail, doktora tezi kapsamında muhtelif kitaplar, makaleler yayımladı. 12 kitap ile 150'den fazla ilmi makaleye imza attı. Son kitabının adı **"Karaçay-Malkar'ın Kadim Zamanlardan Timur Devrine Kadarki Tarihi, 1996"** idi.

İlk kitabı 1970 yılında yayımlandı: **"Karaçay-Malkar'ın Orta Zamanlara Ait Kaleleri ile Anıt Mezarları"**.

İsmail'in 1986'da yayımlanan kitabı, karşıtlarının büyük tepkisini celbetmişti ki bu eseri Türkiye'de de yayımlanmıştır: **"Merkezî Gafgazin Etnik Tarihinin Köklerine Doğru"**. Rahmetli dostum **"Türkiye'deki basımından bana 10 adet gönderilmişti, bunlardan birini sana veremediğime çok üzülüyorum"** derdi her görüştüğümüzde.

Bacaklarının felçli olmasına rağmen, değerli ailesinin yardımı ile İsmail ilmi konferanslara hep katılırdı. Son karşılaşmamız Karaçaysahar'da toplanan **"Etnogenez Hakkında Yuvarlak Masa Tartışması 1996"** da olmuştu. İsmail bu konuda da derin araştırmalar yapmıştı, zaten her çalışması onun özgün özelliğinin kanıtıdır. Bilhassa tarih ve arkeoloji alanında fevkalade bilgi sahibiydi. **"Tarihin Sinlerinde Karaçay-Malkar"** isimli eseri 1981'de Nalçık'de yayımlandı. Keza, Laypanlar'ın Kazi ile birlikte hazırladığı **"Türk Halklarının Oluşumu Hakkında"** isimli kitabı da 1993 yılında Çerkessk'de yayımlandı. Bu arada doktora çalışması kapsamında muhtelif ilmi dergilerde yayımlanmış olan yüzden fazla makalesini de hatırlatmamız gerekir.

Ama ne yazıkki amaçlarını tam anlamıyla gerçekleştiremeden aramızdan ayrıldı. Kendisini çekemeyen muhalifleri ile Kafkasya'daki Azeri-Ermeni savaşı gibi karışıklıklar buna engel oldu. Artık bundan sonrası dostlarından birinin söylediği gibi olacaktır: **"Günün birinde İsmail'in hatırasına bir Arkeoloji Müzesi açılırsa, tarih terazisi inşallah kimin haklı olduğunu açıklayacaktır"**.

Alıntı...

DİLLER ve KAFKAS DİLLERİ ÜZERİNE

Gökhan M. MENTEŞ

Dünyada çeşitli halkların konuştuğu dilleri inceleyen, araştıran, karşılaştıran ve sınıflayan bilim dalına dilbilim (*linguistics*) diyoruz. Dilbilim bize tarihin derinliklerinden bu yana konuşulan dillerin kökenlerini ve tam bir sınıflamasını verememektedir. Arkeolojik yöntemlerle ortaya çıkarılan ilk yazılı belgeler bundan yalnızca birkaç bin yıl öncesine aittir ve ancak yazı kullanabilen halklara aittir. Oysa insanlığın varoluşu çok daha öncesine gider. Eski zamanlarda dillerini yazıya dönüştürmemiş halkların sayısı dönüştürmüş olanlardan muhtemelen çok daha fazladır. Yazıya dönüşmemiş diller hakkında ancak tam olarak kanıtlanmamış hipotezler ve teoriler söz konusudur.

Bazı diller tarih içinde kullanılmaz hale gelmiş ya da ölmüştür. Özellikle savaşlar ve istilalar nedeniyle birçok kabile ve halk istilacılara boyun eğmek ve egemen dili kullanmak zorunda bırakılmıştır. İstilacılardan kaçarak başka ülkelere göç eden halklar da yeni çevrelerine uyum yapma zorunlulukları karşısında dillerini çok uzun süre yaşatamamıştır. Bunlara ait yazılı belgeler bulunduğu kelime ve gramer yapılarıyla ilgili bilimsel yorumlar yapılabilmektedir ancak yine de ses yapıları konusunda öne sürülenler spekülatif kalmaktadır.

Dünyada bugün varolan dillerin kökenleri konusunda tam anlamı ile bilimsel olarak kanıtlanmış verilerin bulunduğu söylenemez ancak dil bilimciler çeşitli ölçütler kullanarak dilleri birbirleri ile karşılaştırmakta ve akrabalıklarını ortaya çıkarabilmektedirler. Bunu hem bugün varolan diller arasında hem de eski (ölü) ancak belgeli diller arasında yapabilmektedirler. Buna dayanılarak kullanılan ölçütler arasında ses yapısı, kelime yapısı, gramer yapısı ve kelime hazinesi bulunmaktadır.

Halen dünyada 2000'in üzerinde dil ve lehçe, 4000 civarında dil konuşulduğu söylenmektedir. 1970'li yıllarda ana dil aileleri temelinde sınıflandığında 4 milyarın epey üstünde olan dünya nüfusunun en önde gelen 20 dil ailesi şöyleydi.

Dil Ailesi	Kişi (x1000)		
Hint-Avrupa.....	2000000	Tai	50000
Sino (Çin)-Tibet.....	1040000	Nilo-Sahara	30000
Nijer-Kongo.....	240000	Ameridyan (Güney Amerika).....	25000
Afro-Asya.....	230000	Ural.....	23000
Avustralya.....	200000	Miao-Yao	7000
Dravyan	140000	Kafkas	6000
Japon	120000	Hint-Pasifik	3000
Altay	90000	Koisan	50
Avustralya-Asya	60000	Avustralya yerlileri	50
Kore.....	50000	Paleo-Siberya	25
Ara toplam 10 aile.....	4170000	Genel Toplam	4314125

Kaynak: David Crystal, The Cambridge Encyclopedia of Language, 1987.

Görüldüğü gibi Türkçe'nin içinde yer aldığı Altay dil ailesi 90 milyon kişi ile bu sıralamada 8. sıradadır. Kafkas dil ailesi ise 6 milyon kişi ile 16. gelmektedir.

Dil aileleri yerine konuşulan ana diller esas alınırse en yaygın ana dil yaklaşık 1 milyar kişi ile Sino-Tibet dil ailesinden olan Çince'dir. Bunu Hint-Avrupa dil ailesinden olan İngilizce (350 milyon), İspanyolca (250 milyon), Hintçe (200 milyon) ile Afro-Asya ailesinden Arapça (150 milyon) izlemektedir. Ana dili konuşanlar açısından Türkçe 20. sıradan sonradır. Kafkas dillerinden hiç birisi yeterli konuşmacı kitlesine sahip olmadığı için ilk yirmi dili esas alan bu sınıflamada yer almamaktadır.

Devletlerin benimsediği resmi diller arasında ise en yaygın dil 1.4 milyar ile İngilizce'dir. Bunu Çince (1 milyar), Hintçe (700 milyon), İspanyolca (280 milyon) ve Rusça (270 milyon) izlemektedir. Türkçe (50 milyon) dünyanın en çok nüfuslu 20. resmi dilidir. Kafkas dillerinden hiç birisi resmi dil olmadığı için bu açıdan yapılan nüfus sıralamasının en altlarında yer alırlar.

Yukarıdaki anlatımda ana dil üzerinden yapılan sınıflamadaki dilleri konuşan kişi sayılarının resmi diller sınıflamasındaki ile çakışmadığı görülmektedir. Bir dil o ülkede resmi dil olmasa da belirli topluluklar içinde yaygın olarak konuşulabilir. Öte yandan çok dilin kullanıldığı bir ülkede herkes tarafından aynı düzeyde konuşulmasa bile tek bir resmi dil olabilir. Örneğin, Rusya'da birçok dil konuşulur ve bunların önemli bölümü devlet tarafından en azından ilkokullarda eğitim dili olarak tanınır, ama esas resmi dil Rusça'dır. Resmiyet olmasa bile çok dilli toplumlarda ortak bir anlaşma dili (lingua franca) kullanma zorunluluğu vardır. Örneğin, "dağlar ülkesi" ünvanı yanında "diller ülkesi" olarak da ünlü olan Dağıstan'da Arapça yüzyıllar boyu ortak dil olarak kullanılmış, daha sonra Kumukça'ya ki Türkçe ile aynı ailedendir geçilmiştir. Rusça'nın hem resmi dil, hem de buradaki çok sayıdaki halklar arasında anlaşma dili olması Sovyet Devrimi sonrasındadır.

En yaygın dil ailesi olan Hint-Avrupa dil ailesinde şu "alt-dil aileleri" bulunmaktadır: Arnavutça (Albanyan), Ermenice, Baltık-Slav, Kelt, Cermen (Alman), Yunan, Hint-İran ve İtalic M.Ö. 2000 yıllarında Anadolu'da yaşadığı bilinen Hititler bu dil grubundandır ve bunlara ait yazıları içeren tabletler Hint-Avrupa dil ailesi hakkında şimdiye değin bulunmuş en eski yazı belgeleridir. Hint-Avrupa dil ailesinde yer alan İngilizce Cermen dil grubuna; Fransızca ise İspanyolca ve İtalyanca gibi İtalic alt grubuna dahildir. Kuzey Kafkasya'da bulunan Osetler (ya da Asetinler, Alanlar) ise Kürtler ve İranlılar gibi bu dil ailesinin bir başka dalı olan Hint-İran alt grubundandır.

Hint-Avrupa ailesinin Kelt alt grubu da ilginçtir. Halen Britanya adasında konuşulan İskoçça, Galce, İrlandaca, Manx gibi diller bu ailenin Kelt alt grubundandır ve İngilizce ile binlerce yıl öncesinden akraba olmalarına karşın epey farklı özelliklere sahiptir. Bizans öncesi dönemde Avrupa'dan Anadolu'ya gelen kavimler arasında Kelt kökenliler de vardı. Bugünkü Ankara ili çevresinde kurulmuş olan ve savaşçıları ile ünlü Galat Krallığı sınırları içinde Keltçe konuşulurdu. Galat Krallığı Bizanslılar tarafından fethedilince bu dil Anadolu'da kaybolmuştur.

Kafkas Dil Ailesi

Proto-Kafkas, İber-Kafkas, Kafkasik ya da kısaca yerli Kafkas dilleri olarak nitelenen diller birçok araştırmancının konusu olmuştur. Lehçe ve dillerin birbirlerinden ayrılmasındaki zorluklar nedeniyle kesin olarak bilinmemekle birlikte sayılarının 35-40 civarında olduğu yaygın bir kanıdır. Catford'a göre 37'dir. Bunların tümü yazı dili değildir. Yazı dili olanlar Kiril (Rus) alfabesini kullanırlar. Geçmişte bu dilleri şu ya da bu ölçüt gözetilerek Hint-Avrupa grubuna dahil eden dilbilimciler de olmuştur

ancak bugün bilim adamlarının ortak kanısı bunların apayrı bir dil ailesi oluşturdukları şeklindedir. Kafkasik dillerin tarihsel çağlarda herhangi bir yerden gelmemiş ve en azından 4000 yıldır Kafkasya'da konuşulduğuna inanılmaktadır. Burada kastedilen Kafkas dilleri yerli (otokton) Kafkas dilleri olup, sonradan Kafkasya'ya girdiği bilinen ancak bugün Kuzey Kafkasya'da konuşulan (örneğin; Hint-Avrupa ailesinden Osetçe ve Altay ailesinden Kumukça gibi diller, dilbilimsel sınıflamada Kafkas dil ailesi içinde yer almaz.

Kafkas dillerinin bir Ön-Kafkas dilinden mi türediği, yoksa bu diller arasındaki yakınlığın kökenleri farklı olsa da binlerce yıl yanyana yaşamaktan mı oluştuğu tartışmalıdır ama birlikte diğer dil ailelerinden farklı bir grubu oluşturdukları genel olarak kabul edilmektedir.

1970 yılı verilerini kullanan Catford'un tahminlerine göre SSCB döneminde Sovyet Kafkasyası'nda Kafkas dillerini konuşan 5660000 kişi vardı. Aynı yazar SSCB dışında ise 70000'i Türkiye ve İran'da olan 80000 Gürcü, Türkiye'de 50000 Laz ve bütün Orta Doğu'da yaklaşık 170000 Kuzeybatı Kafkas dillerini konuşan Çerkes (bunlara 10000 Abaza da dahildir) olduğunu belirtmiştir. Sonuç olarak Catford SSCB dışında Kafkas dillerini konuşan 300000 kişi ile birlikte dünyada Kafkas dillerini konuşan sayısını 6 milyon olarak vermiştir. Muhtemelen gerçek rakam bunun üstündedir. Örneğin Türkiye'de anadilin sorulduğu son sayım 1945'de yapılmıştır ve bu sayımdaki anadil beyanlarının gerçeğin altında olduğu rahatlıkla söylenebilir. Sovyet istatistiklerinin ne denli güvenilir olduğu kapsamlı olarak ortaya konmamıştır ama Azerbaycan sınırları içinde yaşayan Lezgilerin büyük bir bölümünün Azeri olarak sınıflandığı bilinmektedir.

Yerli Kafkas dilleri için genelde kabul gören sınıflanma şu şekildedir:

Kafkas Dilleri

1. Güney Kafkas (Kartvel, İber) Dilleri:

1.1. Gürcüce

1.2. Zan Grubu (Mingrelce, Lazca)

1.3. Svanca

2. Kuzey Kafkasya Dilleri

2.1. Kuzeybatı Kafkas Dilleri

2.1.1. Abhaz ya da Abazaca

2.1.2. Çerkesçe ya da Adigece (Kabardey, Besleney, Şapsığ, Abzah lehçeleri)

2.1.3. Übiçça (Adige ve Abaza dilleri ile ortaklığı vardır, ancak izole bir dil olduğu belirtilmektedir. Artık konuşanı yoktur.)

2.2. Kuzeydoğu Kafkas (Hazar dalı, Çeçen Dağıstan, Dağıstan-Nah olarak da anılır) Dilleri

2.2.1. Vaynah grubu (Çeçence, İnguşça, Batsça)

2.2.2. Avar-Andi-Dido grubu

2.2.2.1. Avarca

2.2.2.2. Andi grubu (Asıl

Andi, Botlik,

Godoberi,

Karata, Bagulal,

Tindi, Çamalal ve

Akvakh)

2.2.2.3. Dido (Tsuntal)

grubu (Asıl Dido,

Kvarşi, Kapuç,

Hunzal, Ginuk)

2.2.2.4. Ancice

2.2.3. Lak-Dargi grubu

2.2.3.1. Lakça

2.2.3.2. Asıl Dargice,

Keytakça,

Kubasice

2.2.4. Samur Grubu

2.2.4.1. Lezgice

2.2.4.2. Agulca

2.2.4.3. Rutulca

2.2.4.4. Tsakurca

- 2.2.4.5. Tabasaranca
- 2.2.4.6. Budukça
- 2.2.4.7. Dzekçe
- 2.2.5. Kinalugça
- 2.2.6. Udice

Yukarıda sıralanan yerli Kafkas dilleri dışında halen Kafkasya'da yerleşmiş topluluklarca konuşulan ve tarihsel kökenleri Kafkasya dışında olduğu bilinen diller şunlardır:

1. Hint-Avrupa Dilleri

- 1.1. Ermenice
- 1.2. İran dahi
 - 1.2.1. Kuzey/Doğu İran-Osetçe
 - 1.2.2. Batı İran
 - 1.2.2.1. Kuzeybatı İran-Talışce, Kürtçe
 - 1.2.2.2. Güneybatı İran-Tatça

2. Altay Dilleri

2.1. Türkçe

2.1.1. Oğuz grubu

2.1.1.1. Batı Oğuz
(Azerice, Karapapakça)

2.1.1.2. Doğu Oğuz
(Türkmençe)

2.1.2. Kıpçak grubu (Kumukca, Nogayca, Karaçayca, Balkarca)

2.2. Moğolların batı dahi
(Kalmukca)

3. Semitik diller

Yukarıda linguistik (dilbilimsel) sınıflama ile idari, coğrafik yada kültürel sınıflamalar karıştırılmamalıdır. Örneğin, yerli dilleri konuşsun yada konuşmasın Kumuklar, Balkarlar, Karaçaylar, Nogaylar gibi Altay dillerini konuşan halklar ve Osetler, Tatlar gibi Hint Avrupa dillerini konuşan halklar Kuzey Kafkasya kültürünün ayrılmaz parçasıdır.

Dilin Değişimi

Dilbilimciler akrabalığı olan -yada aynı kökenden geldiği düşünülen- iki dilin birbirinden ne kadar zaman önce farklılaşmaya başladığına ilişkin çalışmalar da yapmışlardır. Bu çalışma dalına Glottokronoloji, bu amaçla kullanılan tekniğe de leksiko-istatistik denilmektedir. Bir kelime listesi esas alınmakta ve iki dilin birbirine benzer kelimeleri % olarak saptanmaktadır. Bu yüzde ne kadar düşükse dillerin birbirlerinden o kadar eski bir tarihte ayrılmaya başladıkları düşünülerek, bu tarihler tahmin edilmektedir. Örneğin, eğer iki dil arasında % 60 ortak kelime varsa bu dillerin yaklaşık 17 yüzyıl önce birbirlerinden ayrılmaya başladıkları belirtilmektedir. Zaman ölçeği en fazla 25000 yıl öncesine gitmektedir. Kuşkusuz bu yöntemin yetersizlikleri vardır ve sonuçlar yalnızca birer hipotez olarak ihtiyatla değerlendirilmelidir. Bu tekniğin uygulanmasında yapılan en temel varsayım ele alınan dillerin tek bir kökenden geldiğine ilişkindir. Oysa iki dil iki ayrı kökenden gelseler bile kullandıkları toplumların karşılıklı ilişkileri nedeniyle ortak (ödünc) kelimelere sahip olabilirler. Öyleyse bu tekniğin kendi başına türeme ilişkilerini ortaya koymadığını, ancak diğer bilimsel bulgularla birlikte anlamlı olarak kullanılabileceğini söyleyebiliriz. Ancak seçenек bir teknik geliştirilmediğinden, tüm yetersizliklerine karşın bu teknik Swadesh ve Lees tarafından ilk kez uygulandığı 1940'lı yıllardan bu yana hala kul-

lanılmaktadır ve belirli sınırlamalar içinde dilbilimsel temeli vardır.

Çeşitli araştırmacıların bu tekniği yaklaşık 80-100 kelimelik listeler uygulayarak yaptıkları istatistiksel karşılaştırmalar Kafkas dilleri arasındaki kelime ortaklıkları konusunda fikir vericidir. Araştırmacılara göre bazı Kafkas dilleri arasındaki ortak kelime oranları şöyledir:

Kartvel Dilleri (Klimov)

Gürcü-Svan %30, Zan-Svan %30, Gürcü-Zan %44

Kuzeybatı Kafkas Dilleri (Catford)

Abhaz-Adige %27, Abaza-Adige %31, Wubuh-Kabartay %40, Abhaz-Abaza %80, Adige-Kabartay %92

Dağıstan Dilleri (Catford)

Avar-Akvakh %48, Avar Hunzip %34, Avar-Lezgi %27

Kuzeybatı Kafkas-Dağıstan Karşılaştırması

Adige-Avar %9.75-12.9 (Tovar), %10-14 (Catford); Abhaz-Avar %8-13 (Catford).

Bu kelime ortaklıkları esas alındığında, Svan'ın Gürcüce ve Zan'dan ayrılmaya başlaması yaklaşık 4000 yıl, Gürcücenin Zan'dan ayrılması ise 2700 yıl öncesine gitmektedir.

Kuzeybatı Kafkas dillerine bakıldığında, Adige-Kabartay 270 yıl, Abhaz-Abaza 740 yıl, Abhaz/Abaza ile Adige 4220 yıl önce farklılaşmaya başlamıştır.

Bu istatistiksel bulgular yada hipotezler, tarihçilerin ve arkeologların bazı yorumları ile birleştirilince daha anlamlı ve açıklayıcı olmaktadır. Yukarıdaki verilere göre Abhaz/Abaza dili ile Adige dili arasındaki farklılıklar ilk kez M.Ö. 2000 yıllarında oluşmaya başlamıştır. Örneğin, Sulimirski'ye göre Kuzey Kafkas Maykop kültürünün başlangıcı yaklaşık olarak M.Ö. 2500-3000 yıllarıdır ve bu kültürün Karadeniz kıyısında kuzeye doğru bir göç sonucu oluştuğunu belirten bir teori vardır. Catford'un araştırmasına göre:

- Güney ve Kuzey Kafkas dilleri arasındaki yol ayrımı 13-14. yüzyıl öncesinden başlamıştır. Eğer ortak bir kökenden geliyor idiyse...
- Kuzey Kafkasya'nın batısı (Abhaz ve Adige) ile Doğusu (Dağıstan-Nah) arasındaki yol ayrımı 10300 yıl öncesine gitmektedir.
- Doğu dillerinden Dağıstan dilleri (Avar-Andi-Dido grubu) ile Çeçence'nin farklılaşması 7000 yıl öncesine gitmektedir.
- Dağıstan dilleri arasındaki farklılaşmalar ise 4000 yıl öncesinden başlamış olmaktadır.

Bu tahminlerin ihtiyatla karşılanması gerekmektedir. Örneğin, ortak kelimelerden biri konusunda yanlış analiz yapılırsa sonuçta üç yüzyıllık bir süre hatası yapılmaktadır.

Kafkas dillerinin birbirleri ile benzerlikleri yanında, Avrupa'da bir izole dil olan Baskça ve eski bir Ortadoğu dili olan Urartuca ve belgelenmiş en eski yazıtlara sahip bir Hint-Avrupa dili olan Hititçe gibi diğer dil ailelerinden olan dillerle ilişkileri konusunda geliştirilmiş teoriler de vardır. Bu ilişkilerin daha sağlam bilimsel dayanaklara kavuşturulması dilbilimci, tarihçi, antropolog vb. bilim adamlarının yeni çalışmalarını beklemektedir.

Kaynaklar: D. Crystal, The Cambridge Encyclopedia of Language, 1987; Kafkas Kültür Derneği, Kafkas Dilleri, 1990.

"KAFKAS - Şamil Eğ. ve Kült. Vak. Bülteni"

TÜRK HALKLARI ASAMBLESİ LİDERLER TOPLANTISI ve KUZEY KAFKASYA'DA TÜRK HALK İNANÇLARI

Dr. Yaşar KALAFAT

GİRİŞ

Bu yazımızda; Dombay-Karaçay'da yapılan Türk Halkları Asamblesi liderler toplantısı (10-14 Eylül 1998) tuttuğumuz notları, gözlemlerimizi, Karaçay'da (14-17 Eylül 1998), Çerkes'de (17-19 Eylül 1998), Nalçık'de (19-21 Eylül 1998) tarihleri arasında Karaçay, Nogay, Çerkez ve Balkar halk inançlarına dair derlediğimiz bilgiler ile yapabildiğimiz tesbitlere yer vereceğiz.

Halk inanç tesbitlerimizde kaynak kişinin kullandığı lehçe tam anlaşılmıyor ise, tercüman vasıtasıyla alınan bilgiler "ikinci elden" olmaktadır. Tercüme yapan eğitimli bir kimse ise, anlatılanı değil çok kere kendi bildiği düzeltilmiş metni aktarıyor, bu da alınan bilgilerin aslına uygunluğunu olumsuz etkiliyor. Tercüme yapan toplayıcının (benim) konuştuğu Türkçeyi iyi bilmiyor ise, çok kere eşanlamda kelimeler seçilirdi. Bu durumda da malzeme yararlanıyor özelliğinden yitiriyor.

BALKAR / MALKAR TÜRKLERİNDE HALK İNANÇLARI

Balkar Türk Halk inançları konusundaki bilgileri Revzad Jolayev (55 yaşında 7 yıl okul eğitimi görmüş, Balkar ev hanımı) eşi Kemal Jolayev (63 yaşında 7 yıl okul eğitimi görmüş çiftçi).

Balkar Türklerinde, kızını ere verecek aile reislerinden kızının kanaatini soran veliler de olmakta, sormayanlar da olmaktadır. Eski dönemde pek kızın kanaati sorulmaz iken, şimdilerde sorulmaktadır. Her halukârda kızın ere verilmesi konusunda son kararı ailenin reisi olan baba verir.

Balkar Türkleri, Rus ailelere kızlarını gelin olarak vermemektedirler. Bu konu açılınca "Allah Saklasın", "Öyle bir evlada ana-babası hakkını helal etmez" demektedirler. Aynı zamanda esef ederek "Moskova'ya yüksek tahsile giden çocuklarımızın arasında maalesef Rus'la evlenenler çıkabiliyorlar" demektedirler. Balkar Türkleri ve diğer Müslüman Kafkas halkları kendi aralarında birbirleri ile kız alıp verebiliyorlar.

Balkar Türklerinde, kızların gelin olmaları 18 yaşının altında pek olmaz. Erkekler 21 yaşından sonra evlenirler. Tek eşli evlilik daha yaygındır. Çocuk sayısı eskiden ortalama her evde 5-10 civarında iken, şimdilerde 2 çocuklu aile tipi yaygındır.

Eski, Balkar Türk ailelerinde erkek çocuk daha fazla rağbet görüyor iken, şimdi adeta kız çocuklar daha itibarlı olmuştur. Erkek çocuk dünyaya gelince büyük toy yapılır ve kurban kesilirdi. Töreye göre Balkar Türklerinde, Ata ve ana küçük çocukla birlikte aynı evi paylaşır. Diğer kardeşler evlenir, giderler ailenin küçük oğlu baba ailesini sürdürür.

Balkar Türklerinde, göz deymesini önlemek için "yapışmak" (cabışmak) denilen ağaçtan bir parça su olmayan bir yerden getirilerek, işlenir nazarlık yapılır, bu nazarlık hayvanın boynuna, boynuzuna, sabinin (çocuğun) koluna köz tiymesin (göz deymesin) diye takılır. Nazarlığın bir ismi de "munçuk/boncuk" tur.

Balkar Türklerinde, Ay tutulduğu zaman, onun kurtulması için tavuklara aş (yem) verilir. Kazanların dibi dövülür. Efendi "dua verir" Allah'a dua edilir.

Balkar Türk halk inançlarına göre, Yer (dünya) öküzün iki boynuzunun üzerinde idi. Aşırı yağmur yağar ve gök çok gülerse zelzele olur. Öküz etkilenir çabalar ve boynuzlarındaki dünyaya bu etkilenme yansır.

Balkar Türklerinde sağlam bir kader inancı var. "Kaderin önüne geçilmez Allahu teala, insan doğan zamanda O'nun ne görüp görmeyeceğini Allah O'nun alnına yazmıştır".

Balkar Türklerinde, çocuğun ilk dişi çıktığı zaman pirinç veya nartuh (mısır) pişirilir. Jırna (pirinçten veya mısırdan yapılan hedik) komşulara dağıtılır. Balalara (çocuklara) verilir. Komşulara Jırna gönderilen tabak komşularca geriye gönderilince boş gönderilmelerine özen gösterilir. Balanın ilk dişi gelişi güzel bir yere atılmaz. Çocuğun "birinci saç"ı nda hıçın/hıccın yapılır, tavuk kesilir. Kesilen bu saç bir şeye sarılır, anası ölünceye kadar bu saç saklar.

Balkar-Malkar Türklerinde dünyaya gelen çocuğun "göbek parçası" ve sünnet olan çocuğun "sünnet parçası" dama atılır.

Balkar-Malkar Türklerinde eşik (bosağa/basağan)'a basan insanın rızkının kesileceğine inanılır. Eşiğe (basağan)'a basılmamasına özen gösterilir.

Balkar Türklerinde, mal (hayvan) kesilince onun dalak kısmından bir parça et fırlatılarak evin tavanına atılır oraya yapışıp kalması sağlanılır.

Balkar Türklerinde yaşamayan çocukların yaşamaları için: "onlara Tohtasın, Allah berdi dep ayıtlardı". Sürekli kız çocuktan sonra bir erkek evladın olması için, o çocuğa ulu bir kimsenin ismi verilir ve isim merasiminde kurban kesilirdi. Çocuğa ana veya atasının atası ad koyarlar. Veya Tamata'lar (yaşlılar) isim koyarlar. Balkar gençlerinin çocuklara Rus ismi koyduğu olur. Yaşlılar kesinlikle Rus ismi koymazlar, Grigori'ye Gavurgi derler.

Balkar Türklerinde bacanaklara ve eniştelere çok takılmalar oluyor. "7 baca=7 bacanak" veya "Eşeğin yoksa enişten de mi yok" gibi.

Balkar Türklerinde insan ismi olarak "Şaman" a sık rastlanıyor. "Tohtasın" ismi sadece ölmesin dursun anlamında değil, artık çocuk istemiyorum, "dursun" anlamında da çocuklara verilmektedir.

Balkar Türklerinde Efendi (Hoca) gibi, onun bastonu, takkesi, cüppesi de itibarlıdır. Kutsal sayılır. Efendinin kabri de kutsaldır. Kabrinden bir talepde bulunulmaz. Orada dua edilir ve kurban kesilir. Bu tür Efendilerden birisi de "Süleyman Hacı" dır. Balkar Türkleri yağmur duası için buraya giderler. Yağmur duası meydana yapılır. Mal kesilir. "Ufak Sabilere" dua ettirilir. Daha ziyade su kenarları seçilir.

Balkar Türkleri, Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan'da 13 yıl sürgün hayatı yaşamışlardır. Balkar Türk Halk inançlarını sadece ateizm etkilememiş, sürgün hayatında tanıştıkları diğer Türk ellerinin halk kültürleri de etkilemiştir.

Balkar Türklerinde "yakın evlilik" yoktur. Akraba içinden evlenilmez, yeni akrabalık kurulur iken alınacak kızın veya varılacak oğlanın "7 babası" sayılır. Gelin ilkin oğlanın atasının evine getirilir. 2-3 ay ve bazen de bir yıl ata evinde kalır. Sonra kendi evine götürülür.

Balkar Türklerinde "kalın" verme adeti eskiden beri vardır ve hala devam etmek-

tedir.

Balkar Türklerinde "Kan Davası" vardır. 7 göbek dahi geçmiş olsa, dökülen kan yerde kalmaz. Muhakkak intikam alınır.

Kız kaçırma yöntemi ile Balkar Türkleri evlenmektedirler, ancak zorla ve rıza olmadan kız kaçırma uygulaması yoktur. Gençler anlaşılırsa birlikte kaçtıkları olur.

Balkar Türklerinde çocuğu olmayan aile, bir yıl daha bekler olmazsa "çocukluk" alır. Başkasının çocuğunu evlat edinir. Nadiren de efendi Hocaya gidilir. Eskiden çocuğu olmayan kadına çok çocuklu kadının giysisi giydirilirdi. Çocuğu yaşamayan aileler de efendiye (hoca) giderler. Bazen de çocuklarının yaşamları için yer değiştirilir. "Bu yer bize yaramadı, uğur getirmedir" denilerek başka yerlere gidilir. Göç edilir.

Balkar Türklerinde bir dönem nikahsız evliliklere çok rastlanılabılırken son yıllarda nikah kıyılması oldukça yoğunlaşmıştır (Burada kastedilen nikâh, Rus kanunlarına göre yapılan nikâhtır. B.K.).

Balkar Türklerinde birinci gün "gelin geldi toyu" yapılır. Bir koyun kesilir. Bu toy şöleninde yaşlılar ve gençler ayrı otururlar. İkinci gün efendi (hoca) nikahı kıyar, daha sonra zıfat olur. Aksi halde o ilişki ve birleşme şekli "Haram" dır.

NOĞAY TÜRKLERİNDE HALK İNANÇLARI

Nogay Türk Mitolojisinde it'in önemli bir yeri var. Baksi (onlar Baksili diyorlar) Bayterek'e çıkarken it olarak çıkıyor. Keza yeryüzüne inerken de kanatlı it olarak iniyor. Kanatlı it resmi birçok Nogay işlemesinde ve çiziminde yer almıştır. İsa Kapaev'in ünlü romanlarında Nogay halkının it ile ilgili inançlarına dair bilgi var.

Nogay Türklerinin mitolojisine göre insanoğlu yaratılmadan evvel yeryüzünden su samuru itleri vardı. Sonra bunlar birbirlerini öldürdüler.

Nogay Türklerindeki köpek konulu inançlardan birisine göre; köpek ürümesi/uluması sebebi, onun kanatsız olduğu için duyduğu üzüntünün ifadesidir. Kanatları olması halinde uçacaktır. Barak, itin tüysüzüdür. It-Barak tüysüz köpek, demektir.

Nogay Türklerinin halk inancına göre yer yumurta biçiminde idi. 7 katı gökde ve 7 katı da yerin altında idi. İnsanoğlu bu yeryüzünde itten türemiştir. Nogaylar "kanatlı it" tabirini kullanmıyorlar. "Samur" diyorlar. Buryat Türkleri Kanatlı ite **Nogay Tangi** (Nogay tanrısı) diyorlar. Bazı eski Nogay literatüründe Nogay, kuş demektir.

Nogay Türkçesi Türk tefekkürü itibarıyla derinlikler içeriyor. Nogay Türkçesinde Tatar sözü yoktur. Tatar, yaman sözdür, yaramaz. Kazan'da yaşayan Türke Kazanlı, Kırım'da yaşayan Türke Kırımlı denilmektedir (İ.K.).

Algan: Nogay Türklerinde hanımların burunlarına taktıkları süs halkasıdır. Algan'ın pullusu da oluyor. Bizim güneydoğudan tanıdığımız bu süs eşyasını, Nogay folklor müzesinde ve Nogay Etnografisi yazılı eserlerinde bol örneklerini gördük.

Buta şeklinde motif, Nogay işlemlerinde de var. Bu motiflerde **Ak Buta** ve **Kara Buta**'yı görmek mümkündür (İ.K.).

Nogay Türklerinde ölünün 7.günü yağ kızartılarak yenilecek birşey yapılır. Bazen de yağda kavurarak un helvası yapılır. Ayrıca ölünün 40. ve 52. günleri ile yılında/senesinde ismi (**ıs**) olan bir yemek yapılır. **Is** perşembe gününün akşamı, cuma akşamı

yapılır. Kokusu, o gece eve, eşiğe geleceğine inanılan ölünün ruhu için gerekli olduğuna inanılır. Is; komşulara, taziye gelenlere, efendi Molla (Hoca)'ya verilir.

Nogay Türklerinde ciddi bir alın yazısı inancı vardır. Taziyede ve tesellide gündeme gelir. Alın yazısına (Allah Yazgan) (R.H.) denir.

Dünyanın oluşumuna dair bir diğer Nogay inancına göre de, Dünya oluşmadan evvel her taraf su ile dolu idi. Sadece su vardı. Suda bir balık, balığın üzerinde bir öküz ve öküzün boynuzunda da Dünya vardı (R.H.).

Nogay Türklerinde Sefer'in uğur getirdiği inancı çok yaygındır. **Kaprandı Batur** destanında anne ve babanın balaları olmadığı için "**sefer adak**" ederler. Ana vatana sefere çıkılır. Sefer bunlara uğur getirir ve balaları olur (R.H.).

Babanın yaşaması için Tohta, Ölmez, Ölmezhan gibi isimler konulur. Sürekli kız çocuğu olunca erkek çocuk olması için Ertuv ismi konulur. Göz deymesin diye; yaman otlar, mavi boncuk, Kara/İs koyarlar.

Gece aynaya bakılmaz. Özellikle çocuklar aynaya bakmazlar. Şeytan – Yın (Cin) çarpabilir.

Yeni gelin gelince, çocuklarının çok olması için, gelinin perdeleri çocukları çok olan kadına diktirilir. Ayrıca aynı amaçla çok çocuklu kadın gelini kucaklar.

Nogaylarda göbeğin parçası atılmaz, bir beze bağlanır. Çocuk 7 yaşına gelinceye kadar saklanır. Çocuk 7 yaşına gelince kendisine verilir. Çocuk bunu evin damına atar ise, zeki olacağına inanılır.

Nogay Türklerinde, Ay tutulunca, tencere soğulur (tencerenin dibi, dövülerek ses çıkarılır). Bununla amaç yamanlık (fenalık) gitsin, ay asılsın (açılsın).

Ebem Kuşağına Nogay Türkleri, **Gurt Gasıg** diyorlar. Gurtgo, Kart kadın demektir. Gasıg ise; çiğ, küçük yağmur tanesi, sabahları yapraklarda biriken nem demektir. Gurt kurt, börü demektir. Nogay Türkleri de Ebem Kuşağı (Gurt Gasıg)'ı görünce "yeşili benim" demekte ve altından geçebilenin cinsiyetinin değişeceğine inanılmaktadır.

Çocuğu olmayan kadına; **kısır** veya **karaton** denilmekte veya "**balası bulmaydı**" denilmektedir. Böyle hanımlar çocuklarının olması için; mollaya, türbelere, ulu mezarlara giderler. Astrahan'da bu türden bir baba Mezarı vardır. Evliya mezarlarına Baba Mezarları da denir. Baba Tuklu Şaşlı Asda ulu bir babadır (As'lardan saçlı Tutku Baba).

Obur (Karaiye) gelip çocuklara zarar vermesin diye çocuklar yalnız bırakılmazlar. **Oburkuş** (Baykuş) ölüm habercisi olarak bilinir. O'nu kızdırmamak için O'na **altinkuş**, **orukuş**, güzel kuş denir. Geldiği ocaktan ölü çıkar.

Ölen ağabeyinin dul eşini küçük erkek kardeşi alıp onunla evlenebilir. Büyük erkek kardeş ölen küçük kardeşinin dul kalan eşini alamaz.

Anne ve baba evlatlarından en küçük erkek evlatla kalır. Bu evlada "**balta**" denir.

Sadık köpekler, sahipleri ölünce perişan olurlar. İt, börü gibi uluşa ölüm olur.

Kusöydü (aşeren kadın) demektir, kusöydünün canının çektiği alınmalıdır.

Ad verilirken toy yapılır. Babanın annesi ad verene at verir. Ad veren de çocuğa hediye alır. Çocuğun "Karın Saçı" nı dayısı önden arkaya doğru keser. Bu münasabette saç toyu yapılır. Koyun kesilip kurban edilir. Bu saç çocuk büyüyünceye kadar saklanır. Alınan hediye'ye (savga) denir.

Beşik toyu (Beşiye Salganga)'nda da Kurban kesilir. Bu toyda babanın aile fertleri,

anası, babası kart anası/ninesi bulunur. Beşiğin altından yumurta yuvarlanır. Beşiğin sağ tarafından önce büyük annesi sonra diğer yaşlı kadınlar ve annesi çocuğu beşiğe koyarlar. Bu esnada sorulur. Sağ mı (oñ mu?/ters mi derler, diğerleri oñ oñ (sağ-sağ) derler bu uygulama 3 defa tekrarlanır.

Duydurma döneminde de bir toy yapılır. bunun ismi "**Tıdırma Toy**" dur. Yuvarlak bir ekmek yapılır. Çocuğun iki ayağı bu ekmeğin ortasından geçirilir ve ekmek yuvarlanılır.

Nogay Türklerinde geçmiş ataları bilmek, onları tanımak onlarla ilgili malumat sahibi olma geleneği var. Belki de bu uygulama milli kimliği muhafaza etmede sözlü kültürün geliştirdiği bir tedbirdir. Nogay Türklerinde milliyetleri ile iftihar etmek iman düzeyine yükselmiş Ali Şeyh diye bilinen ünlü bir aileden gelen Hasim Aga Sıgaliyev'e sorduk: Kalaysız (nasılsınız?) Verdiği cevapta "Allah'a Şükür Nogayım, 60 yaşındayım. Nogaydan Allah ayırmasın deyip yaşıyam" dedi. Hocanın Nogay Batırlık Epos (Nogay Kahramanlık Destanları), Çerkeski-1994 (Rusca) bir eseri var. Sıgaliyev'e Nogay Türk Destanlarında baba ile kızı, oğlu ile annesi arasında aşık olunuyor mu diye soruyoruz. Bize cevap veriyor "Baba zenneye, genç kızına aşık olmuyor, ancak erkek kardeş, kız kardeşine aşık olabiliyor" diyor. Nogay Türk Destanlarında insandan kurban yapmak yoktur. İstenmeyerek yapılan evliliklerde Kız "Atam beni kurban etti" der. Nogay destanlarında dav (dağ), terek (ağaç), su destanının veya ertek (masalın) kahramanı ile konuşur. Ayrıca terek (ağaç) ve yel (rüzgar) la da konuşurlar. Elma, Nogay erteklerinde önemli yer tutar. Nogay Türk masallarında it, kurdun yerini almıştır. Kurt motifli Nogay efsaneleri de vardır (H.A.S).

KARAÇAY TÜRKLERİNDE HALK İNANÇLARI

"**Bayrım Taş**" inancı Karaçay Türklerinde X. yüzyılın evveline kadar giden bir inanç olarak yaşıyor. Bu taşın eskiden ismi "Tanrı Taş" imiş. Taşın tanrı katından geldiğine inanılıyor. Çapı yaklaşık olarak 3 metre olan bu kayaya büyük saygı gösteriliyor.

Karaçay Türklerinde, **Yeranası**, **Kuğu** kutsaldır. Ayrıca **Börü**, kurt da kutsaldır. Kutsal ağaçlardan çam vardır. "Curtta Cañız Terek" diye bilinen ve kimsenin kutsal kabul edildiği için dokunmadığı tereklerin efsaneleri anlatılıyor. Balkarlarda Armut ağacı da kutsaldır. Ayrıca suyun da kutsiyetine inanılır. Birisinin eli kesilecek olsa 9 ayrı yerden 9 su getirilerek yaranın tedavisinde kullanılır.

Karaçay Türklerinde dilek kutsal ağacın huzurunda Allah'dan dilenildiği gibi, Terek'den (Ağaç) de dileyen olur. Dilek dilemek için kutsal taşların yanına gidilir. Kutsal taş ve kutsal tereklerle erken saatlerde dilekte bulunmak için giderler. Yıkıp paklanmış olmalı, birşey yemeden ve içmeden gitmelidir. Giderken yolda kimse ile konuşmaması gerekir. Hurzuk'daki "Bayrım Taş" bu türden kutsal bir taşdır. Bu taşın bulunduğu yeri düşmanın geçerek Karaçay toprağına giremeyeceğine inanılır. Rus ordusu karşısında yenilen Karaçay Türkleri geri çekilirken şehit olmak için bir taşın başını seçmiştir. Bu taştan çok küçük bir parça kopararak uğur ve nazarlık niyetine Karaçaylar üzerlerinde taşıyorlar. Biz bu taşı nehirle birlikte resimledik.

Asambenin veda yemeğinde Asambleye ev sahipliği yapan Hasan Halköç Karaçay Türkçesi ile yemek masamıza bir Algış (dua) yaptı. Bu duayı aktarmak istiyorum.

Alğış ayak, bal ayak,
Kolubuzğa alayık,
Carık betden karayık,
Kıynlıgdan keñde kolayık.

Carısınla cürekle
Tüz bolsunla innetle
Kabıl bolsunla aşkı tilekle.

Tüz innet çaşasın
Zarnı küye aşasın
Aşıladan ülgü alayık
Camanladan keng kalayık.

Istavatla mallı bolsunla
Batmanla balı bolsunla
Egiz–egiz tölü tuvsun
Segiz–segiz nasıb causun.

Semiz bolsunla mallā
Bek bitsinle sabanla,
Başlarına kol cetmezça,
Tübü bıla cılan ötmezça.

Ol nasıbı biz tileybiz,
Alğış ayak kolubuzda,
Uça sıy da allıbızda,

Seyahatimizde yakın dostluğunu gördüğümüz Enver Börüsoy Kurt konusunu bir hayli irdelemişti. Ondan aldığımız bilgilere göre; Kurt parçalayacağı canlıya arkadan saldırır. Onun dikkatini çeker ve onu haberdar ettikten sonra ona saldırır.

Kurtlar sanıldığı gibi koku alabilen hayvanlar değildir. Ayrıca Kurt kendi gücünü bilen hayvan da değildir. Kurt koku alabilse ve gücünün farkında olsa idi onunla baş edilemezdi.

Her sürünün ayrı bir kurdı vardır. Bir kurt başka bir kurdun sürüsüne saldırır.

Çobanlar bakmakta oldukları sürülerin sahibinden “kurt payı” alırlar. Kurt payı kurtların hakkı olarak bilinen bir miktarıdır. Çoban 10–15 kilo eti yemeleri için kurtlara ayırır ve onların yiyecekleri yere bırakır.

Hiçbir erkek kurt, dişi balası ile ve dişi kurt da erkek balası ile çiftleşmez.

Kurtlar yakın çevrelerindeki hayvanları parçalamazlar, karınlarını doyurmak için başka muhitlerden hayvan bulur, yerler.

Düşmanlık yapılmak istenilen kimsenin, ağzını dilini, kapısını bağlamak için o

Allah bersin.
Atını çabhanın,
Ögüzünü tarthanın,
Şkoknu athanın,
Koynu cünlüsün,
İyneğini sütlüsün.

Cazıbiz–cauumlu bolsun,
Küzübbüz künlü bolsun,
Kışız karlı bolsun,
Halkıbiz mallı bolsun.
Har zatıbiz da barlı bolsun.

Süygenleri biz süyerça,
Süymegenle küyerça,
Tobukların tüyerça,
Ayakları abınırça
Cürekleri carılırça.

Alğışçı alğış aytsın,
Tüş Faygambar amin desin,
Allahu–Tağala kabıl etsin.

Amin–değen tileğın tabsın
Amin demegen tilin kabsın
Amin.

kişinin kapısına **kurt yağı** sürülür, böyle kapılara "**bağlı kapı**" denir.

ÇERKESLERDE HALK İNANÇLARI

Çerkes halk inançları konusundaki bilgileri Dahe Jandorov (73 yaşında 7 yıl eğitim görmüş, Adige ev hanımı, kendisi ile Çerkeski'de görüştük).

Çerkeslerde kızlar için evlilik yaşı 18-20'dir. Eskiden Çerkes ailelerinden 6'dan az çocuk olmazken şimdilerde en fazla çocuk sayısı 4'ü geçmemektedir. Çerkeslerde evlilik tek ešli olmaktadır. Ölen ağabeyinin dul kalan eşini küçük kardeşi, yani kayını alabilir. Yakın akraba evliliği yoktur. Amca ve dayı çocukları birbirleri ile evlenemezler. Hatta aynı soy ismi taşıyan aynı sülaleden gençler evlenemezler. Dul kalan yenge değil de damat olsa kız kardeş eniştesi ile evlenmez. Çerkeslerde kız kaçırmak çok yaygındır. Kan davası kan gütmek yoktur. Kan davası olması halinde, halk resmi kanunları karıştırmadan sorunu yaşlılar vasıtasıyla çözümler.

Çerkes halk inançlarına göre dünya bir öküzün boynuzundadır. Ebem Kuşağı, Çerkes halkı tarafından kazan kulpuna benzetilir. Onun bittiği yerin altında altının olduğuna inanılır.

Çerkeslerde cenaze olunca, sesli ve kafiyele ağlama işini ölünün ablası yapar. Mevtanın ablası onun eşinden daha çok ağlar. Çerkes cenazelerinde mevtanın ardından üzüntülerini belirtmek için "yüz yırtmak", "yüze toprak atmak" uygulamaları yoktur. Mevta defnedilinceye kadar cenaze evindeki halk hiçbir şey yemez. Üç gün boyunca evde hiçbir iş yapılmaz. Ocak yakılmaz. Gerekli yiyecekleri komşular getirirler. 4. gün un ve yağdan yapılmış "**lokum**" denilen bir yiyecek komşulara ve çocuklara verilir. 8. gün mevtanın giyimleri dağıtılır. Evinde bir şeyin kalması istenilmez. Ölünün eşyaları çok çocuklu ailelere ve en fakir olanlara verilir. Yedisi ve Kırkı yapılır. Koyun ve tavuk kesilir, ekmek dağıtılır. Ayrıca akşamları lokumun üzerine şeker konulup çocuklara verilir. İnanca göre "**cuma akşamı yapılan hayırlar ölünün ruhuna gider. Allah, bu hayır işlendiği için ölünün cezasını azaltır. Ölünün ruhu kendisi için yapılan bu hayır hesanatı bilir, anlar**".

Cenazeyi çevreye haber veren atlı atından inerken sağdan değil, soldan inerek haber verir, bu hali onun yas habercisi olduğunu gösterir. Ölen bir kahraman ise, Atı da mezara kadar götürülürdü. Atın üzengileri atın üzerine ters konurdu.

Çerkeslerde, çocuğun ismini aile büyükleri koyar. Din adamları Çerkes çocuklarına Rusça isim konulmasını yasaklamıştır. Şimdi İslam isimleri konulmaktadır. Çerkeslerde çocuğa isim konulurken Ad toyu yapılmaz. Çocuğa ismi kulağına ezan okunarak verilir. Çocuk ninnisine (beşiğine) konulurken toy yapılır.

Çerkeslerde çocuğun kesilen saçı bir eski kumaş parçasına sarılarak toprağa basılır.

Şimşek çaktığı zaman bereket olacağına inanılır. Allah'a şükür eder, bir ağaçla anbar duvarına vurulur. Allah'ın adı çağırılır. "Hiç bir zaman aç kalmayalım" diye Allah'a dua edilir. Bazen de sağ ellerini karınlarına vurur "aç kalmayalım Allahım" denir.

Çerkeslerde yağmur yağması için; çoluk çocuk, kadın erkek, genç yaşlı, sabahın erken saatlerinde nehirlerin kenarına giderler, burada Allah'a dua edilir. Daha ziyade çocuklar nehirde yıkanır, tekrar dua edilir. Toplu halde yemek yenir, kurban kesilir, zikir yapılır.

Çerkes kadın yoldan geçen atının yolunu kesmez, o yolunda giderken kadın

karşıdan karşıya geçmez. Aksi halde yolu kesmiş olur. Bu hal uğursuzluk getirir.

Çerkes evlerinde hayvan kesildiği zaman hayvanın sağ tarafından çıkarılmış özel bir parça fırlatılıp duvara veya tavana yapıştırılır, böylece o hanede bereketin daim olacağına inanılır.

Çerkesler ay tutulunca 15 yaşından büyük olan kadınlar zikir tutarlar, erkekler tüfek atarlar. Tüfek atarak ayın kurtarılacağına inanılır. "**Bilova**" dan kurtarılmak için bu uygulamalar yapılır. **Bilova**, büyük bir yılanıdır. 20-30 metre uzunluğundaki bu yaratık, yılan ile timsah arasındadır. Eski bir inanışa göre **Bilova**'nın bulunduğu yere su almaya halk gidemez. O'na suya gidenlere mani olmasın diye bir kız verilir.

Çerkes insan isimleri; Reşit, Zuber, Aveys, Vahit, Hacet, Seritsa, Goguna, Ması, Nahrıye, Bablusa, Musa, Suhev, Azihan, Osman, Cumaletdin, Hamit, Bebu, Guame, Mahmut, Ömer, Muhammed'dir.

Çerkeslerde, imkan var ise, Rus aileye kız verilmez. Nogay, Abaza, Karaçayları kendilerinden sayar kız verir kız alırlar. Çerkes aileler de, başlık parası alırlar.

Baba, karısı ile birlikte yemek yemez. Baba annesinin yemek yediğini görmez. O ayrı yemek yer. Babanın yanında çocuk kucağa alınmaz. Çocuk babasına "baba" demez. İsmi ile hitap eder. Eşi erine, ismi ile hitap etmez "Usta" der. Çocuklarına ismini söylemez "babanızı çağırın" der. Erkek de eşine ismi ile seslenmez ona "hanım" der.

Eşikte durulup selamlaşmaz, vedalaşmaz ya evin içine girilir veya eşğin dışına çıkılır.

Ayrıca "uğurlu gelin" denildiği gibi "gelin alırsan ayağı uğurlu olsun" denilir. Hayırlı işler için "göz aydınlığı" inanç ve uygulaması ve "Gelinin eli bolluk getirsin" diye inanç ve uygulamaları vardır.

Kuzey Kafkasya Türk Halklarından Nogay, Karaçay ve Balkarlar Arasından Derlenilen Muhtelif Halk İnançları;

Hamile kadına "Buvaz" "karnı bolğan" denir. Aşeren kadına "küsegen", "küseydi, küsegen etedi" denir.

Birkaç kız çocuktan sonra bir erkek çocuğu dünyaya gelse, dünyaya gelen son kız çocuğunun ayağı balın içine konur, böylece ayağının uğurlu olacağına inanılır.

Hamile kadının bebeği, kadının hayranlık duyduğu kimseye ve birşeye benzeyeceği inancı vardır. Korkunç ve korkulan şeylere bakması onlarla karşılaşması istenilmez.

Çocuğun dünyaya gelişini bildirene süyümçü (müjdecı) ye hediye verilir. Dünyaya gelen çocuk erkek ise, eskiden süyümçüye at verilir.

Çocuk 2 yıllık oluncaya kadar onun çamaşırı dışarda bırakılmaz. Gece dışarda bırakılan çamaşırların sahibi olan çocuğa, cin'lerin zarar vereceğine inanılır.

Çocuk, yakınlarının kucağına ilk konulduğu zaman çocuğun kundağına veya yastığının altına para veya hediye konulur.

Çocuğu ilk görmeye gelenler alkışlar (dua) ederler. Yenilip içilir. Bebeği görmek için yakınları kırkını beklemezler.

Beşikge Salgan "Beşiğe Koyma" günü bayram yapılır. Akraba ve dostlar bugüne

çağrılırlar. Bir papağın içine hediyeler konulur. Bu papag tavandan asılır. Davetli yakınların çocukları onu almaya çalışırlar. Kim alır ise, o çocuk yiğit sayılır.

Çocuğa adı, o beşiğe salınandan (koyulandan) bir iki hafta sonra verilir. Doğumdan evvel de isimler belirlenir. İsmi baba tarafından büyükler verirler. Yiğit ve güzel insanların, usta halı dokuyucuların, iyi ev hanımlarının ismi verilir. Her evde bir Samil vardır. Rus isimleri pek konulmaz.

Bu arada oğlu olmayan ve yaşamayan ailelerde çocuklarına Azerbaycan'da hristiyan insan ismi konulduğu olur.

Eskiden kırkı çıkmamış anne ve çocuğu eşğin dışına çıkarılmazdı.

Kız kendi annesinin evinde doğum yapar, beşiğe koyma merasimi kayın pederinin evinde olmasını ister. 40'ı beklenilmeden beşik merasimi için bebek dışarıya çıkartılır. Böylece kendi babasının evine gitmiş olur. Bebeyin ve annesinin bulunduğu odaya Kur'an-ı Kerim ve dualar asılır. Bu odada kedi bulundurulmaz "kedi zarar verir boğar" inancı vardır.

Bebeğe "kötü gözlerin nazarı değer" inancı vardır. "**Köz/Göz tiygen/deyen**" "**aman köz**" denir. Nazar olmasını diye dua takılırken, yüzüne "Kazan karası" sürülür.

Nefesi değmiş kimseyi nefesin olumsuz tesirinden koruyup kurtarmak için, nefesi kuvvetli bir kimse okur. Bu eyleme "**tükürge**" denilir.

Dilek dilenip kurban keşilmesine "**Kurmanlık etge**" denilmektedir.

Eskiden evlenme yaşı 15-18 arasında iken şimdi 18 yaşından sonra kızlar 20 yaşından sonra ise erkekler evlenmektedirler. Evlenmede yaşı geçmiş kıza "kart kız" denir. Evlenmeyen kızlar efendiden hocadan yardımı olsun diye dua alırlar. Geçkin erkeklerle ise "Kart Caş" denir.

Evlenmek isteyen genç, bu arzusunu yakınlarına söyler, onlar da anneye babaya söylerler. Evlenilecek genç kıza eskiden sadece güzellik aranılırdı. Şimdi erkekler birçok meziyetler arıyorlar. Erkekde ise daha ziyade yiğitlik aranır.

Evlenilecek kızın seçiminde, tanıdık ve akrabalara tenbih edilir. Bulunan namzete oğlan da bakar, sonra karar verilir. Seçilecek kızın evine erkek akrabaları ile birlikte gelir, tanışılarak sonuca gidilir.

Söz tavushan (söz kesimi) tarafların belirledikleri günde yapılır. Ablası olan kızın sözü kesilmez. Ayrıca keder zamanı kız istenilmez.

Nışan bozulur ise, kız tarafı oğlan tarafından aldığı hediye türünden şeyleri geri verir. Veya oğlan tarafı ister ise, aynı hediyelerle küçük kız kardeşe talip olabilirler.

Keleş (=elçi) kız istemeye gelen şahıs kıza da oğlana da evlenmeleri konusunda kanaatini sorar. Evlendikten sonra taraflar birbirlerini diğer hediyeler ve koç kurbanlık ile ziyaret ederler. Ağırılık-kalın olarak mal davar verilirken şimdi daha ziyade para verilmektedir. Çehiz evin girişinde sergilenir. "**Av Algan**" gelinin başındaki üç örtünün alınmasıdır. Düğüne 7 cet (7 Ata) geriye doğru davet edilir. 7 Cet/7 Ata kapsamındaki yakınlarla evlenilmez. Anne ve babanın 7 atası dikkate alınır.

Kına gecesine gelinin ailesinden 3-5 erkek gelir, bunlar gelini korumuş olurlar. Bunlar bir gece kalır sonra geri dönerler. Bunlara hediyeler verilir. Bunlar her işlemin töreye uygunluğuna bakarlar. Eskiden kınada silah atılırdı.

Gelin hamamı kızın evinde yapılır. Damadı gündüzün kimse görmez. O, yakın bir

yerde arkadaşları ile birlikte yer-içer salona gece gelir.

Gelin kayın validesine "ana", kayın pederine ise "ata" der, eşinin ismini vermez, büyük kayınına ve görümüne de falanın babası gibi hitap eder. Kuyov Nöger = Sağdıç önemli görevler üstlenir.

Baykuş bazen iyi bazen aman (=fena) haber verici olarak bilinir. İt ulusa ölüm habercisi olarak bilinir. Aynanın kırılması iyi sayılmaz. Düşde (rüyada) yağmurun yağması iyi yorumlanmaz. Bir ağacın kırıldığını görmek hastalıktır. Keza rüyada siyah giyinmek attan düşmek, yıkılmak iyi sayılmaz. Ayrıca hasta insanı gülerken görmek, bir kimseyi yaşından genç görmek iyi değildir.

Sıladaki birini görme arzusu, ölmüş birisi tarafından çağrılmak iyi anlama gelmez. Ölmüş bir kimse rüyada birşey verecek olsa iyi, alacak olsa fena kabul edilir.

Mevtanın bütün giysileri dağıtılır. Ölüm haberini çevreye yakınları duyurur. Yıkanmasını ve kebinlemek (=kefenlemek) işlemini yakınları yapar. Tabut yoktur. Cenaze "Salağaç" denilen omuz sedyesi ile taşınır.

Ölüm günü: helva, pirinç, şeker konur, dağıtılır. Bu işlemler, ölü evden çıkmadan yapılır. 3 gün ölü evde ateş yakılmaz. Yemek verilir. Yemeği ilk gün komşuları verirler. 3, 7, 40, 52 ve senesi yapılır. 40 gün cuma akşamları Yasın okutulur. Yağda pişirilmiş hıçın komşu ve akrabalara verilir. 3. ve 7., 40. senesinde inek kesilir, pıllav ve makarna verilir. Efendi (Hoca) dua okur. Mezar, cuma günleri ve oraza (ramazan)'ın başında ve sonunda ziyaret edilir.

SONUÇ

Bu seyahatimizde yakın dostluğunu gördüğümüz Ebu Hasan Bahadır, Lidya Batçayeva, Ömer Ali Davutoviç Bayramov, Dr. Maria Bulgarova, Doç. Dr. Tatyana Hopçeyova, Albert Batçayev Musaoğlu, Basım Beligullun, Murat Avezov, Yuman Karayev, Nasiphan Matokoyeva, Dahan Jandorov, C. Ahmetoviç Laypanov, Saidat Kumogulova, İsa Kapayev, Cılal Kızılkaya, C.M. Pızov, Şamil Badah, R.T. Hatuev, R.H. Kereymov, Petr Zavrıchko, Dr. K.P.Tavşancı, Hilmi Umer, A. Palkanov, Uhhan, E. Börüsoy, R.T. Hatuev, Ömer-Ali Daymoviç, Bayramukov, Prof. Dr. B. Kaypanov, Rıza Bey, Aydar Halim, Fevziye Bayramova, Aydın Kerimov, A.D. Konçev, Bahaeddin Eferov, Cennet Borozbiyeva, Mofedzyv Sarabi, Ali Mamadov, Rüstem Cizgöz, Yahya Hudeyverdi, Reğsul Cabba, İnal Silpagar, Yusuf Ataev, Ramazan Kerimov, Refik Şimşek, Hasan Halköç, Murat Karaatov, Mehli Çetinbayev, Çerkeski de Türk Lisesi'nin ve öğrenci yurdunun öğretmenlerine bize gösterdikleri dostluklar için, A.M. Bayramkulov, S. Smail, K.K. Tamiz, E.B. Altınşas, R.H. Kerimov, B.O. Buday, T.S. Butturovov, K.S. İmamalievic, B.E. Bozgrin'e bize kitap hediye ettikleri için teşekkür ediyoruz.

Kültürel tarihleri derinlere varan ve tarihi coğrafyaları oldukça geniş olan Kafkas halklarının halk inançlarını bir hafta on günlük bir seyahate ve bir makalenin boyutlarına sığdırmak elbet de mümkün değildir. Bu konudaki yayınların büyük çoğunluğu ise, rusça yazılmıştır. Bizim yaptığımız bir tanıştırmadır.

Tesbitlerimizi Anadolu'daki ve Türk Dünyasındaki benzerleri ile karşılaştırmadık, yorum da yapmadık. Amacımız bu da değildi.

SULTAN GALİYEV

—I—

Osman ÇELİK

Sultan GALİYEV; Başkırđistan İli'nin Elimbetova Köyü'nde 1882 yılında doğdu. Asıl adı Mir Said Sultan Aliyef'ti. Babası bir köy öğretmeni olan Mir Said Haydar Galiyev'di. İlk temel eğitimi köyündeki klasik medrese tipi okulda aldı. Ardından Kazan'da bulunan Tatar Pedagoji Enstitüsü'ne girdi. Enstitüyü 1901 yılında bitirdi. Dört yıl köy öğretmenliği yaptı. 1905 yılında Ufa'ya giderek Belediye Kütüphanesi'nde çalışmaya başladı. Kütüphanecilik bilgi ve kültürünü artırma konusunda onun için çok yararlı oldu. Bu esnada, Rus Edebiyatından Türkçe'ye çeviriler yaptı. Takma ad kullanarak Ufa'da yayınlanan gazetelere yazılar yazdı. Bu arada sol kanat Müslüman milliyetçileri ve devrimcileri ile ilişkide bulundu. Sosyalist dünya görüşünü bu yıllarda benimsedi.

Galiyev, birkaç yıl sonra tekrar öğretmenliğe döndü. Bakü öğretmen okulunda eğitim görevlisi olarak çalışmaya başladı. Ünlü Azeri politikacısı Mehmet Emin Resulzade ile tanıştı. Azerbaycan'daki sol görüşlü Müsavatçılar'ın çalışmalarına katıldı. Bu yıllarda (1915-1917) sosyalist düşünce, O'nda tam bir ideal haline geldi. Gazete ve dergilere görüşlerini yansıtan yazılar yazdı. Yazıları bütün Rusya'da adının bilinmesine vesile oldu. 1917 Şubat devriminden sonra aynı yılın 1-11 Mayıs'ında Moskova'da yapılan, bütün Rusya Müslümanları Kongresi'ne delege olarak çağırıldı. Kongrenin genel sekreteri oldu.

Bütün Rusya'da hareketli günler yaşanıyordu. Rus olmayan milletler bağımsız olabilmek ümidi ile hummalı bir çalışmaya girmişlerdi.

Sultan Galiyev Kongreden sonra Kazan'a gitti. Molla Nur Vahidof'un kurduğu Müslüman Sosyalistler Komitesi'ne katıldı. Kazan'lı Bolşeviklerle çalışmaya başladı.

Galiyev, ekim devrimini yapan Bolşeviklerin halklara özgürlük hakkı tanıyacağına gönülden inanıyordu. Başta Lenin olmak üzere önde gelen liderlerin yayınladığı bildiriler onun büyük ölçüde heyecanlanmasına sebep olmuştu.

10 Ocak 1918'de Moskova'da yapılan Bolşevik Partisi toplantısında, İdil-Ural'da Tatar Başkır Milli Devletinin kurulması konusunda, ilk görüşlerini açıkladı. Molla Nur Vahidof'un teklifi üzerine Merkez Müslüman Komiserliği'nin adı Tatar Başkır Komiserliği olarak değiştirildi. 10-16 Mayıs 1918'de Moskova'da Tatar Başkır Cumhuriyeti'nin Kurucu Meclis çalışmaları başlatıldı.

İdil-Ural Bölgesi'nde ve Kafkasya'da sosyalist aydınlar azınlıktaydı. Tabanı oluşturan halk kitleleri onları fazla tanımıyorlardı. Bu nedenle milliyetçi liderler öne geçmişlerdi. Her biri ülkelerinde bağımsızlık ilan etmişler hükümetlerini kurmuşlardı.

Bunun sonucu yerli sosyalistler ile milliyetçi aydınlar arasında çok ciddi bir gerilim oluşmuştu.

Moskova'da İdil-Ural Bölgesi'ni temsil eden iki grup vardı. Sosyalistlerin başını Molla Nur Vahidof ile Sultan Galiyev, Milliyetçilerin başını da Zeki Velidi Togan ile Sadri Maksudi çekiyorlardı. Kafkasyalı Milliyetçiler ise Moskova ile çoktan ipleri koparmışlardı. Lenin her iki tarafı da idare ediyordu. Çünkü Çar taraftarı güçler hala ayakta idi.

Çar taraftarı Generaller ciddi hatalar yapıyorlardı. Asıl düşmanları olan komünistlerle uğraşacaklarına bağımsızlığını ilan eden Müslüman topluluklara saldırarak ellerindeki tümenleri boş yere harcıyorlardı.

Hata yapan, sadece Çar taraftarı Generaller değildi. Onlar'a destek veren İngilizlerde aynı yanlışlığın içindeydiler. İran'da bulunan bir İngiliz tümeni Azerbaycan'a girdi. Bakü ve Derbent'i işgal ettikten sonra bağımsız Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'ne saldırdı. Bunu yaparken sözde Çarcı General Denikin ile birleşmeyi amaçlıyordu.

Molla Nur Vahidof'un başkanlığını yaptığı Merkezi Müslüman Askeri Komite, Sultan Galiyev'i Müslüman Kızılordusu'nu kurmak üzere görevlendirdi. Sultan Galiyev 5. Kızılordu'yu Tatar Başkır Taburları ile takviye etti. Zeki Validi Togan da Lenin'den bağımsızlık sözü aldığı için kendisine bağlı taburların Kızılordu'ya katılmasına rıza gösterdi.

Molla Nur Vahidof ile Sultan Galiyev 17-20 Haziran 1918'de Kazan'da bütün Rusya Müslüman Bolşevik'leri Kongresi'ni organize ettiler. Kongre'ye Milliyetçiler de katıldılar. Bağımsızlığın tartışıldığı Toplantıda Sultan Galiyev Türk ve Müslüman bütün halkların tek cephede birleşmesini savundu. Zeki Velidi Togan grubu ise, bunun güç olacağını söyleyerek ayrı federe devletlerin kurulmasını dile getirdiler. Taraflar, anlaşamadı dağıldılar.

Beyazlar ve General Kolçak'ın komutasındaki Çek Lejyonları, 6 Ağustos 1918'de Kazan'a saldırdılar. Molla Nur Vahidof, Tatar Kızıl Alayları ile karşı koymak istedi. Ancak, esir düştü ve idam edildi. Galiyev için bu olay çok üzücü oldu.

Galiyev, Vahidof'un intikamını almak istercesine, kendisine bağlı birliklerle General Kolçak ile kanlı bir mücadeleye girdi. Bu sırada bölgeye gelen, Devrim Konseyi'nin askeri kanadına başkanlık yapan Troçki Galiyev'i takdir etti. Başarılarından dolayı onu kutladı.

Sultan Galiyev, bugünlerde Türkiye Komünistleri ile de temas sağladı. Mustafa Suphi ile görüştü. Yapacaklarını kararlaştırdılar. Hedef, Emperyalizm ile mücadele ve Müslümanların bağımsızlığı idi.

1919-1920 yılları, Sultan Galiyev'in yıldızının parladığı bir dönemdi. Devrim Konseyi Başkanı Lenin ile görüşüyor ve ilgi görüyordu.

Eylül 1920'de Bakü'de yapılan 1. Doğu Halkları Kurultayı, düşüşün ilk sinyallerini vermeye başladı. Kongre çağrısını yapan Komünist Enternasyoneldi. Galiyev'in bu kongreye katılması engellenmişti. Buna rağmen, sömürgelerden gelen doğulu komünistler, onun görüşlerini yansıtan konuşmalar yapmışlardı. Doğu halklarının bağımsızlığı sıkça dile getirilmişti.

Galiyev açısından, olumsuzluklar birbirini izlemeye başladı. Türkiye Komünist Partisi Yönetim Kadrosundan Mustafa Suphi ile bazı arkadaşları öldürülmüştü. Buna karşılık Moskova, Burjuva Mustafa Kemal'in kurduğu Ankara Hükümeti ile bir dostluk anlaşması imzalamıştı. Moskova'daki Devrim Konseyi, bununla yetinmemiş; İran ve Batı'nın emperyalist devletleri ile bir dizi anlaşmalar yapıyordu. Oysa Galiyev, emperyalistlerin belki kırılmadan, müstemleke halklarının bağımsız olmayacağını savunuyordu.

Sultan Galiyev, sözleri ve yazıları ile Çarlık Rusyası'nın varisliğine soyunan komünist liderlerin zihinlerinde kuşku uyandırmasına rağmen, önemli bir mevkiye yükselmişti.

"Sultan Galiyev, 1923 yılına gelindiğinde, Orta Asya ve Kafkasya Türk-Müslüman Halklarının Türkiye, İran Azerbaycan ve Afganistan komünistlerinin arasında otoritesi, saygınlığı ve kişisel dostluk ilişkileri olan bir lider konumundaydı. Ekim Devrimi'nin ortaya çıkardığı birçok kurum ve örgütte de önemli ve yetkili bir yönetici liderdi. Başta, Uluslar Halk Komiserliği 2. Sekreteri, Halk Komiserleri Konseyi Üyesi, Devrim Komite Konseyi Üyesi, Kazan Halk Komiseri, Müslüman Koleji Yöneticisi, Doğu Komünist Örgütleri Merkez Bürosu Üyesi, Doğu Halkları Komünist Üniversitesi Rektörü, Müslüman Kızılordu Askeri Komite Başkanı görevleri olmak üzere Türk ve Müslüman Halklara ait 27 seksiyonun yöneticiliğini yapıyordu".⁽²⁾

1920 ve sonrası, Sovyetler Birliği'ni meydana getirecek idari düzenlemelerin yapıldığı dönemdi. Orta Asya ve Kafkasya Cumhuriyetleri, bu Cumhuriyetlere bağlı özerk yada otonom bölgelere ayrılıyordu. Oysa, Galiyev'in istediği bu değildi.

"Sultan Galiyev'in üç büyük ideali vardı ve bunlar adeta bütünleşmiş, iç içe geçmiş bir sentez gibiydi. Birincisi, Türk-İslam dünyasının birliği; ikincisi bütün üçüncü dünyanın sömürülen ve ezilen mazlum halklarının birliği; üçüncüsü ise emperyalist kapitalizmin tahakkümünden ve sömürsünden kurtulmuş bir insanlıktır. Sultan Galiyev bu ideallerini Turan Sosyalist Federatif Halk Cumhuriyeti, Komünist Sömürgeler Enternasyonal ve Dünya Devrimi kavramları ile tanımlayıp somutlaştırıyor ve sürekli bir devrimci mücadele süreci olarak tasarlıyordu".⁽³⁾

Lenin, 1922 yılında rahatsızlandı ve bir daha toparlanamadı. Parti içi çalışmalarına katılamaz oldu. Daha o sağken, Komünist Partisi'nde liderlik savaşı başlamıştı. Stalin ve Beriya ikilisi, Troçki'yi ve arkadaşlarını saf dışı etmenin yollarını arıyorlardı. Sultan Galiyev ise, çoktan mimlenmişti. Türk Milliyetçiliği yaparak, komünizmin ku-

rallarına aykırı düşmüştü.

Lenin'in hastalanmasıyla, Sultan Galiyev önemli bir desteğini kaybetmiş, güç kaybına uğramıştı. Sözleri ve yazıları aleyhine kullanılarak Haziran 1923'te tutuklandı.

"1923 sonrası yaşamı, esrarlı bilinmeyendir. Kimilerine göre 1923'te tutuklanıp serbest bırakılmış, 1928'de tutuklanıp 1930'da idam cezasına çarptırılmış ve bu cezası on yıl toplama kampına sürgün cezasına çevrilmiştir. Kimilerine göre 1928'de öldürülmüştür. Bazıları 1930, bazıları 1940 yılında hapishanede bizzat Lavrenti Beri-ya tarafından kurşuna dizildiğini yazar. Bir iddiaya göre ise, toplama kampında ölmüştür. Bir başka iddiaya göre ise, Sultan Galiyev cezasını çektikten sonra itibarı geri verilmiş ve İkinci Dünya Savaşı'nda yüksek kıvırdı rütbesiyle Almanlar'a karşı savaşmıştır. Diğer bir iddia ise Sultan Galiyev'in Stalin tarafından özel olarak tahsis edilen bir apartman dairesinde Moskova'da yaşadığı ve 1952'de ölünceye kadar Stalin'in hizmetinde çalıştığı belirtilir. Görüldüğü gibi, Galiyev'in yaşamı trajedi kahramanlarına özgü söylencelere konu olmuştur".⁽⁴⁾

Sultan Galiyev'in tutuklandıktan sonra kaosa, bir belirsizliğe sürüklenmesinin nedeni, Stalin tarafından O'nun hakkında konan yasak neden olmuştur. Ailesi ve O'nun gibi düşünen herkes yok edilmiştir. Adı, belgelerden çıkarılmış, izini taşıyan evrak karanlık mahzenlere indirilmişti. Galiyev'den söz etmek suç sayılmıştır.

Ancak, bir efsaneyi yok etmek kitlelerin hafızasından çıkarıp atmak, ne sevenleri ne de düşmanları için mümkün olamamıştır. Bolşevik ihtilalinde ülkelerini terk eden Rus Milliyetçileri dahi, Sultan Galiyev'den söz etmeden, O'nun nasıl bir büyük tehlike olduğunu dile getirmeden yapamamışlardır.

Muhacerette yaşayan Ruslar'dan, tarihçi ve siyaset adamı Melgunov şunları yazmıştır.

"... yirmi yıldan fazladır ki; Sultanaliev'in gizli askerî teşkilatı keşfedilmiştir. Bu teşkilatta baş rolü oynayanlar Kazan Türkleri idi. Komplo gayesinin, eski Kazan Devleti'ni ihya etmek olmayıp, belki Kazan'dan Bakü'ye ve Kırım'dan hemen hemen Buhara'ya kadar uzayan bir Müslüman devleti kurmak olduğu şimdi artık anlaşılmış bulunuyor.

"... Sultanaliev kendi panturanist projesinde muvaffak olmuş olsaydı, hiç şüphe yok ki, ertesi günü Petersburg, Arkanglask ve Vladivostok'a dayanmış olacaktı. Bu hareketin ancak Kazan, Bakü ve Bahçesaray müsellesinde (üçgeninde) kazanacağı zafer, bütün karşı koyan kuvvetlerin imhası demek olacaktı"⁽⁵⁾

Muhaceretteki Rusları dahi korkutan Sultan Galiyev, Stalin, Beri-ya gibi komünist fanatikleri kimbilir ne kadar korkutmuştur.

İnsanın aklına şu soru geliyor: Acaba, Stalin ve yoldaşları, gerçekten Sultan

Galiyev'den korkmuşlar mıdır? Yoksa korkuyu kendileri mi yaratmışlardır? Her ikisi de olabilir. Korktular ki; konuşmasın diye dışlerinin hepsini sökmüşler, yazmasın diye tırnaklarını söküp parmaklarını ezmişlerdir. Korkuyu kendileri yaratmışlardır, benzerleri ortaya çıkmasın diye.

1936'da yeni Sovyet Anayasası hazırlanmıştı. Stalin, 25 Kasım 1936'da, Sovyetler Birliği Yüksek Şurası'nın olağanüstü toplantısında, bu anayasayı tanıtan bir konuşma yapmıştır. Sovyetler Birliğine üye bir devlet olmanın ön şartlarını özellikle belirtmiştir. Nedir bunlar?

1-Hudut boyunda bulunmak, 2-Nüfusu bir milyondan az olmamak, 3-Nüfus ekseriyeti bir millet tarafından temsil edilmek. Konunun daha iyi anlaşılması için bir de örnek vermiştir.

"Mesela, Başkırdistan ve yahut Tataristan Cumhuriyetlerini ele alalım. Faraza bu muhtar cumhuriyetleri müttefik cumhuriyet derecesine yükseltelim.

Acaba, bu vaziyette Onlar mantıklı ve ameli olarak Sovyetler Birliği'nden ayrılma meselesinden bahsedebilirler mi? Elbette hayır? Neden? Çünkü onlar her taraftan müttefik (üye) cumhuriyet ve eyaletlerle çevrilmişler ve Sovyetler Birliği'nden ayrılıp gidecekleri bir yer yoktur" (6)

Stalin ve Beriya ikilisi, Gürcü idi. Sultan Galiev'i; Türk ve Müslüman milliyetçiliği yapıyor diyerek yok etmişlerdir. Buna karşılık, Gürcistan'ın geleceğini düşünmüşlerdir. Sovyetler Birliği'nin bir üyesi olan Abhazya'yı, devlet statüsünden çıkarıp özerk yapmışlar ve Gürcistan'a bağlamışlardır. Bunu yaparken, 1936 anayasasına dayanmışlardır.

İdil-Ural Bölgesinde olduğu gibi, Kuzey Kafkasya'da da aydınlar, milliyetçi-sosyalist görüşlerin çerçevesinde yoğunlaşarak ikiye ayrıldılar.

Çeçenistan'da Uzun Hacı, Komünistler'in vadettiği eşitlik ve kişi özgürlüğünü bir kurtuluş hareketi olarak görmüştür. Bunu, İslamiyet'in eşitlik ilkesine benzetmişti. Devrimi yapanlara inanmış, Onlar'a destek vermeye karar vermişti. Olaylar geliştiçe, görüş değiştirdi. Milliyetçi gruba katıldı.

Uzun Hacı, Çeçenistan ve Dağıstan'da büyük itibar sahibiydi. O'nun katılımıyla, Milliyetçi cephe güç kazandı. Terekale ve Andi'de yapılan kurultaylardan sonra, Kuzey Kafkasya Merkez Komitesi kuruldu. Bu Komite, 20 Kasım 1917'de, Rusya'dan ayrıldığını ve Bağımsız bir devlet olduğunu ilan etti.

Devlet Başkanlığına Abdülmecit Çermoy (Çeçen) getirilmişti. Pşimaho Kosok (Kabardey), Haydar Bammat (Kumuk), Ali Han Kantemir (Asetin), Wassan Giray Cabağı (İnguş) hükümette görev alan önemli kişilerdi.

Yeni kurulan Bağımsız Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin bünyesine, bütün Kuzey Kafkasya Halkları katılmıştı. Buna, Abhazya'da dahildi.

Abdülmecit Çermoy tarafından kurulan hkmet, uzun ömürlü olamazdı. İngiliz, Beyaz Rus ve Bolşeviklerin baskısı altında, istenen düzenlemeleri yapamadı. İstifa etmek zorunda kaldı. Bunun zerine, Pşimaho Kosok hükümeti kuruldu.

Yeni hkmet, Abdülmecit Çermoy başkanlığında bir elçilik heyetini İstanbul'a göndererek destek istedi. Heyet 11 Mayıs 1918'de İstanbul'da bulunan elçiliklere birer nota vererek, Kuzey Kafkasya'nın bağımsız bir devlet olduğunu ilan etti. Türk-Alman ittifakı içinde bulunan devletler, Kuzey Kafkasya'nın bağımsızlığını tanıdılar.

Ne var ki, Bağımsız Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti, 1921 yılı ortalarında, Kızılordu tarafından yıkıldı.

Yerli komünistlerin her biri, kendi bölgelerinde propaganda yaparak Milliyetçi Hükümeti halk desteğinden mahrum etmek istemiş, başarılı olamamışlardı. Ancak, Kızılordu gelince durum değışti. Milliyetçi grup ülkeyi terk etmek durumunda kalınca, onlar idareye el koydu.

Bolşevikler, bütün ülkeye hakim olunca, Dağlı Halklar zerk Cumhuriyeti kuruldu. Cumhuriyetin bünyesinde; Dağıstan, Çeçen-İnguş, Osetya, Kaberdıy, Balkar, Karaçay ve Adıgey Bölgeleri bulunuyordu.

Dağıstan'dan Celal Korkmazov, Necmettin Samurski, Taho Godi Alibek; Çeçenistan'dan Aslanbek Şeripov; Adıgey'den Hakurat Şahin Geri; Kabardıy'den Kalmık Betal, Kesej Talip birliğın oluşmasında öncülük eden kişilerdi.

Sultan Galiyev, yukarıda adları geçen Kuzey Kafkasyalı Bolşevik Liderleri tanıyordu. Bakü ve Moskova'da yapılan kurultaylarda, bir araya gelmişlerdi. Ayrıca, Devrim Komite Konseyi yesi olması nedeniyle, her biriyle konuşma imkanı bulmuş, Onlar'ı etkilemişti. Galiyev'e göre: *Kuzey Kafkasya Halkları, Türk ve Müslüman Dünyası'nın bir parçasıydı.*

Kuzey Kafkasyalı Bolşevik Liderleri, Galiyev'in Türk ve Müslüman Halkları bir çatı altında birleştirme isteğini genel anlamda kabul etmeseler bile, tutarlı bir tez olarak benimsemişlerdi. Bu nedenle, Kuzey Kafkasya Sosyalist Birliğı'ni kurmuşlardı.

Kuzey Kafkasyalı Bolşevikleri etkileyen sadece Sultan Galiyev değıldi. Dağlı Halkların Abdülmecit Çermoy ve Pşimaho Kosok'un kurduğı Milliyetçi Hkmetlerin çerevseinde nasıl kenetlendiklerini görmüşlerdi. Bolşevik Liderler, ideolojik görüşleri farklı da olsa Milliyetçiler'in birliğı esas alan devlet modelinden yararlanmışlardır.

Moskova'daki Bolşevik Liderler, Çarlık Rusyası'na ikiyüz yıl direnen Kuzey Kafkasyalıları çok iyi tanıyorlardı. Karl Max'ın, bağımsız kalmak için savaşan Kuzey Kafkasya Halkları'nı öven yazılarını okumuşlardı. Bu nedenle, Kuzey Kafkasya Sosyalist Birliğı'ni tehlikeli buldular. Etnik köken ve dil ayrılığı gibi bahaneler uydurarak, Kuzey Kafkasya'da zerk Bölgeler kurdular. Ayrılığı derinleştirmek için, ellerinden geleni yaptılar.

Bugün, Abhazya'da, Osetya'da ve Çeçenistan'da meydana gelen olaylar, bu kasıtlı düzenlemelerin zamanımıza taşıdığı problemlerdir. Zor da olsa zaman içinde çözülecektir.

Sultan Galiyev: Lenin, Stalin, Beriya ve Troçki kadar samimi bir komünistti. Buna karşılık gizlemeye gerek görmediği bir durum vardı: Lenin ne kadar Rus ise, Stalin ve Beriya ne kadar Gürcü ise, Troçki ne kadar Yahudi ise, kendisi de o kadar Türktü. Çarlık İdaresi'nin baskıcı tutumu içinde doğup büyümüştü. Yol arkadaşları gibi, komünizmin getirdiği eşitlik ilkesinden halkı adına yararlanmak istedi. Bunu, O'na çok gördüler. Soydaşı çalışma arkadaşlarıyla birlikte ortadan kaldırdılar. Ancak, idealini yok edemediler.

Bir zamanlar, Stalin ve Beriya'nın uykularını kaçırın Sultan Galiyev'i günümüz Rus Liderleri'nin hatırladıklarını sanmıyorum. Buna karşılık, O'nun hala yaşayan düşünce ve ideallerinden rahatsız oldukları bilinen varsayımlardan biridir. Çünkü, Galiyev'in hayalleri gerçekleşme yolundadır. Türk Dünyası ve Kafkaslar bağımsızlık konusunda önemli mesafeler almışlardır. Bu gelişmekte olan durumu, herkes gibi Onlar'da görmektedirler.

KAYNAK

1. Ulusal Dergi, Sayı: 4, 1997
 - Erol Cihangir: Avrupa Jeo - Politikinin Sistem Arayışlarına Sultan Galiyevci Bir Yaklaşım (s.54)
 - Hasan Basri Gürses: Bilinmeyen Tarih Sultan Galiyev (s.95)
 - Yaşar Aksoy: Sultan Galiyev ve Kızıl Turan Efsanesi (s.108)
 - Tamer Ay: Sultan Galiyev (s.123)
2. Ulusal Dergi, Sayı: 4, 1997
 - Hasan Basri Gürses: Bilinmeyen Tarih Sultan Galiyev (s.107)
3. Aynı yazı (s.107)
4. Aynı yazı (s.107)
5. Ulusal Dergi, Sayı: 4, 1997, Yaşar Aksoy: Sultan Galiyev ve Kızıl Turan Efsanesi (s.115)
6. Aynı yazı (s.119)

**MUHAMMED EMİN'İN KUZEYBATI KAFKASYA'YA
NAİP TAYİN EDİLMESİ ve İMAM ŞAMİL'İN
KABARDEY SEFERİ**

-II-

Mariyam İBRAHİMOVA

Çev. Musa RAMAZAN

(Türk) Sultanı'na gönderilmek üzere hazırlanan harita ile diğer emanetleri ve İmam Şamil'in mektubunu Adigey'e (Karadeniz sahiline) iletme hazırlıkları yapılırken Kabardey'den Vedenö'ya sürpriz bir heyet geldi. Başlarında ünlü din alimi Bekir Hacı vardı. İmam ile Bekir Hacı arasında şu muhavere geçti.

Bekir Hacı İmam'a:

—Bizler Kabardey ve Malkar'dan geliyoruz. Halkımızın arzusu üzerine bu ciddi görevi kabul ettik. Halkımız, sizin gelmenizi ve Çar yönetimini def ederek şer'i idareyi tesis etmenizi istiyor.

"Gelebilirim" cevabını veren İmam Şamil, bu hususta bazı şartlarının olduğunu sözlerine ekledi:

—Öncelikle bu davetin din büyükleriniz ile cemaat büyüklerinizin birlikte hazırlayacakları resmî bir yazı ile olması gerekir. Keza, bizimle birlikte ülkemizin kurtuluşu için gazavata katılacak askerinizin hazırlanacağı taahhüt edilmelidir. Bu askerlerin, Kabardey'i kurtardıktan sonra bizimle birlikte Adigey'in ehl-i salıpdan kurtarılması için de gazavata katılacağına dair söz verilmelidir.

Bekir Hacı başkanlığındaki Kabardey heyeti "İmam'ın isteklerinin yerine getirileceğine inandığını" ifade ederek Vedenö'dan ayrıldı.

Bir ay sonra Kabardey ve Malkar halkının temsilcileri, bu kez ellerinde resmî bir mektup olduğu halde İmam'a geldiler. Mektubun altında iki müftü, iki şeyh ve (İmamı şaşırtan bir sürprizle) iki Kabardey prensinin imzası bulunuyordu.

Mektupta Kabardey ve Malkar halkının İmam'a bağlılığı dile getirilerek gönüllü milis kuvvetlerinin (mücahitlerin) sadakatle ülke savunmasına hizmet edecekleri ve ilk çağrıda "Gazavata katılacakları" taahhüt ediliyordu.

Delegeler, İmam tarafından düzenlenen istişare toplantısına davet edildiler. Toplantıda Kabardey ve Malkar halkının yardım dileğinin kabulüne, en kısa zamanda hazırlık yapılarak sefere çıkılmasına karar alındı.

Kabardey'den gelen mektuba İmam tarafından verilen cevabî mektupta şu hususlara yer veriliyordu:

"... Muharip birlikler hazır duruma gelecekler ve Eski Çerek köyü civarında toplu halde bize katılacaklar. Keza, vatanımızı bir uçdan öbür uca kadar katedecek bir haberleşme hattı tesis etmek zorundayız".

Öte yandan merkezden verilen emirleri, plan ve taktikleri içeren bir mektup Adigey Naibi Muhammed Emin'e iletilmek üzere Bekir Hacı'ye verildi. Buna göre, Muhammed Emin askerî birlikler hazırlayıp belirli gün ve saatte Kabardey'e gönderecekti.

Bundan sonra İmam bir veda konuşması yaparak şu görüşleri dile getirdi:

"Gücümüz arttıkça düşman zayıflayacak ve faaliyetlerini azaltacaktır. Bizlerin birlikteliği samimiyetle devam ettiği sürece büyük başarılar kazanılacaktır.

Kabardey, Malkar ve Adigey halkları Çarlık Rusyası tarafından Kafkasya'da tesis edilen işgalci düzenin sökülüp atılmasını candan arzu etmektedirler. Esasen buna mecburuz. Şayet planımızı gerçekleştirebilirsek, Osetya'dan Gürcüstan'a giden yolu (Daryal) kapatabiliriz. Bu takdirde gücümüz daha da artacak ve birleşerek "Bağımsız devlet olma" emelimiz kolaylaşacaktır. İş bununla da bitmemektedir. Dış güçlere karşı güçlü ve birlik olabilmek için: Düzenli, disiplinli, birbirine güvenen, doğruluğu hedef seçen, emaneti koruyan, sözünde duran yüce ahlaklı bir millet olmak zorundayız".

İmam'ın bu sözleri, toplantıya katılanlar tarafından takdir ve tasviple karşılandı.

İlkbahar mevsimi köylülerin tarla ve bahçeleriyle ilgilenmeleri gereken önemli bir mevsimdir. Ama sefere hazırlanma zarureti de vardı. Rus garnizonu durumu dikkatle takib ediyordu. Şamil onları şaşırtmak için birliklerini ayrı ayrı yerlerde topluyordu. Son buluşma-birleşme yeri olarak da Çeçenistan'daki Şali köyü belirlendi.

Şamil'in birlikleri Nisan ayı başlarında Argun suyunu geçerek Kabardey'e yöneldiler.

Grozniy kalesinde bulunan Gnl. Freitag, Şamil'in izleyeceği yolun Terek ve Tatar-Tübe istikameti olacağı kanaatiyle hemen harekete geçti. Generalin askerleri Şamil'in askerleriyle kısa bir çatışmadan sonra geri çekildiler.

Durumun vahametini iyi hesaplayan Gnl. Freitag derhal Tiflis'e haber göndererek yardım talebinde bulundu.

Dağlılar 12.000 muharip ve 17 topla harekete geçmişlerdi. Ordunun yürüyüşü sırasında; açık arazide ruslarla birlikte yaşamak zorunda kalan köylüler de yüklerini yüzlerce araba ve binlerce ata yükleyerek konvoylar halinde Çeçen dağlarına doğru göç ediyorlardı.

Şamil'in maiyetinde yakınları, kabardeyliler, balkarlılar, adigeyliler ve evvelce Rus ordusunda görev almış yerli subaylar bulunuyordu.

Nur Ali, Hacı Murat ve İçkeryalı Ummalat gibi naiplerin komutasında 3000 kişilik bir askeri birlik de Daryal Boğazı'nı tutmakla görevlendirilmişti.

"Dağlılar taarruza geçti" haberini alan Vladikafkas garnizon komutanı şaşkın durumda iken, tesadüfen Tiflis'ten dönmekte olan Gnl. Gurko kaledeki panik halini görünce, hiç vakit kaybetmeden yönetimi ele aldı. Hemen Daryal Geçidinin korunması için askeri birlikleri oraya sevketti ve Tiflis'e haberci göndererek takviye birlikleri istedi.

Nur Ali, Hacı Murat ve Ummalat kumandasındaki birlikler Daryal'ın giriş ve çıkışlarının önceden Ruslar tarafından tutulmuş olduğunu gördüler. Tepelere yerleştirilen Rus toplarının sürekli ateşi boğaza girmelerini engelliyordu. Tam bir hafta müritler yerlerinde çakılıp kaldılar. Müritlerin öncü keşif kolları tam techizatlı bir Rus ordusunun hızla Daryal

Geçidi'ne yaklaşmakta olduğu haberini getirdiler.

Bu durum karşısında Naipier askerlerini küçük müfrezelere ayırarak geri çevirdiler ve yol boyunca uygun yerlerde mevzilemelerini sağladılar.

Durumdan haberdar olan Şamil Terek'e gelince, askerinin Vladikafkas garnizonuna arkadan vurulmaması için gerekli tedbirleri aldı. Zaman ilerledikçe durumun ciddiyet kazanması Şamil'in keyfini iyiden iyiye kaçırmıştı. Tepeler düşmanın kontrolü altında. O'nun ordusu ise ovada ve saldırıya açıldı. Geçen her saat İmam'ın aleyhine işliyordu.

Bir gece yarısı hocası ve kayınpederi Cemaluddin Efendi ile buluşarak durumu müzakere etti:

—Allah'ın huzurunda yemin ederim ki sezgilerim beni şimdiye kadar aldatmamıştır. Bu defa boşuna sefere çıktık, nereye gidiyoruz ve niçin? Bunu Allah biliyor. Kaygan yolda yürümeye çalışan karıncalara benziyoruz. Saklanacak, tutunacak yerimiz bile yok. Şayet düşman topraklarını üzerimize çevirirse keskin orakla ot biçercesine bizi biçecektir.

Cemaluddin Efendi Şamil'i dikkatle dinliyor ve İmam'ın sözlerine hak veriyordu. Kısa bir sükûtdan sonra şunları söyledi:

—Aslına bakarsanız düşmanın durumu da bize benzemektedir. Ama biz devamlı şekilde hareket halinde olmaya ve kurtuluş çareleri aramaya mecburuz.

Şamil'in ordusu hızla Terek ve Çerek ırmaklarını geçerek civardaki hakim tepeleri kontrol altına aldı. Bu esnada Çerek köyüne Kabardey ve Malkar'ın ileri gelenlerinden/soylularından bir grup temsilci gelerek İmam Şamil'e mülâki oldular. Onların getirdikleri haberler hiç de iç açıcı değildi. Büyük Kabardey'in prensi sözünden caymış ve *"Şamil bizim ülkemize gelmesin, gönüllü milis kuvvetlerimizi de göndermek istemiyoruz. Ruslarla dost olarak 100 yıldan beri birlikte yaşıyoruz. Şayet bu dostluğu bozacak olursak, ruslar kan dökmeye başlarlar. Hasım olarak elde edeceğimiz faydadan, dost olarak kalmamız daha iyidir"* diye, haber göndermişti.

İmam Şamil çok üzüldü ve tam bir gün yemeden içmeden, çadırına kapanarak tefekküre daldı. Sonunda, bölük başlarını çağırarak:

—Bütün askerler bulabildikleri taşları şu meydana yığsınlar" diye buyruk verdi.

Mürid askerler yarım gün çalışarak muazzam bir taş yığını meydana getirdiler.

Şamil taşlardan yapılan tepeyi göstererek:

"Allahsızların kalbleri bu taşlar gibi katıdır ve onların vicdan, insaf, şeref, namus, haysiyet gibi değerleri yoktur. Yeminleri de boşunadır. Vatan ve millet hizmeti bu ayak takımının işi değildir. Dünya nimetlerinden mahrum kalacağım, diye korkanları taşlardan oluşan bu tepe ebediyyen hatırlatacaktır" dedi ve sözlerinde durmayanları kınadı.

Nalçik'den dörtünelen bir kurye tarafından getirilen mektup İmam'ı biraz rahatlatı. Mektup Bekir Hacı'den geliyordu:

"Yüksek şeref sahibi, cesaretiyle ün kazanmış, Allah'ın ilim ve irtfan verdiği saygıdeğer İmam!

Sabırsızlıkla haber vermek istiyorum ki düşmanın büyük bir kuvveti Nalçik'e geldi. Aynı güçte diğer bir Rus ordusu da Adigey'de Rus imparatoriçesi Yekaterina'nın adını taşıyan kente girmiş ve Naip Muhammed Emin tarafından yenilgiye uğratılmıştır.

İki yüzlü Süleyman Efendi ettiği yemini çiğneyerek ruslara teslim oldu. Süleyman Efendi'ye geri dönmesinin daha hayırlı olacağını, aksi takdirde ihanet, iymansızlık ve inançsızlıkla suçlanacağını, hareketinin barış getirmeyeceğini, aksine inançsızların çoğalmasına yol açacağını ve İslam şeriatını çiğnemiş olacağını söyledik.

Süleyman Efendi'nin beyaz atını size olan saygı ve bağlılığımın bir nişanesi olarak gönderiyorum.

Allah'ın kölesi Bekir Hacı

İmam Şamil gelen mektubu Şeyh Cemaluddin'e uzatarak "Baba, buyur oku. Görüyorsunuz ki önceki hislerim beni aldatmadı" diyerek ayakta bekleyen hususî kâtibi Muhammed Tahir'e döndü ve "Adigey'e hemen mektup yazalım" dedi.

Muhammed Tahir yere diz çökerek kaz tüyü kalemi mürekkebe batırarak mektup yazmaya başladı:

"Naib Muhammed Emin ve sadık Adigey halkına!

İmam Şamil, Cenab Hak'tan sizlere barış ihsan etmesini ve mücadelenizin hayırlara vesile olmasını niyaz etmektedir.

Niyetim size gelmekti. Ama Vladikafkas-Gürcüstan yolunun önceden ruslar tarafından kesilmiş olması ve diğer vilayetlerde meydana gelen olumsuz olaylar buna engel oldu. Kabardeyler gelmemi istemişlerdi. Ama, geldiğimde gördüm ve öğrendim ki sözlerinde durmadılar. Ben de geri dönmeye karar verdim.

Çekilişimiz iymansızlara karşı savaşmaktan imtina ettiğimiz için değildir. Tam aksine, ortaya çıkan pek çok mesleler, işler sebebiyle olmuştur ki bunlar arasında bizim için yararlı olanlar da vardır.

Eğer sizler, gerçek müsliman iseniz bana güvenin. Mücadelemizin müşterek geleceğimiz için, kutsal davamız için olduğuna yemin ederim.

Benim mutlaka gelmemi istiyorsanız, bu da olacaktır, ama biraz gecikmiş olarak.

Metin olunuz, ümidinizi ve cesaretinizi kırmayınız.

Yeryüzü hayatı bir imtahandan ibarettir. Yüce Allah sizleri koruyacaktır.

İmam Şamil

(Mariyam İbrahimova'nın 1991'de Moskova'da yayınlanan "İmam Şamil" isimli kitabından dilimize çevrilmiştir).

NARTLARIN DEMİRCİSİ DEBET

-II-

Adilhan APPA

V. Kafkasya'da Musevî Kültürü

Kafkasya'da Musevilik ve Musevî kültürünün kökü çok eski tarihlere dayanmaktadır. Museviler ilk olarak, M.Ö. VI. yüzyılda Filistin'den sürgün edilmişler ve belirli aralıklarla Irak, İran, Ermenistan ve Kafkasya'ya gelip yerleşmişlerdir. Musevî kaynakları, M.S. I. yüzyıldan itibaren Karadeniz ve Hazar denizi sahillerinde Musevîlerin bulunduğunu, hatta bu dönemde Ural bölgesinde dahi Musevîlerin olduğunu söylemektedirler. A. Firkowich, M.Ö. VII. yüzyılda Kırım'da Musevîlerin yaşadığını ileri sürmektedir. Max Margolis, M.S. I. yüzyılda Kerç bölgesinde, Taman yarımadasının doğu yakasındaki Anapa'da, kuzeyde Dneper'de ve Olbia'da Musevî topluluklarının yaşadığını söylemektedir.²⁴

Doç. Dr. Şaban Kuzgun, kesin olarak belirlenebilen, Kafkasya'ya ilk büyük Musevî göçünün, M.S. VIII. yüzyılın ilk yarısında olduğunu söylemektedir. Bizans İmparatorluğu, İstanbul ve çevresinde yaşayan Musevilere karşı baskı ve işkence yaptığından, Museviler de Bizans topraklarını terk ederek, Kafkasya ve Hazar ülkesine yerleşmişler, kısa bir süre sonra da Hazar Hakanı ve yakın çevresine Musevilik inancını benimsetmişlerdir.²⁵ (El-Mesudî bu konuda şunları söylüyor: "Kral ve onların cinsinden olan Hazarlar Yahudilik inancına mensupturlar. Hazarların Hakanı, Halife Harun el Reşit zamanında Yahudî oldu. Bütün İslam dünyasında ve Yunan (Bizans) dünyasında yaşayan Yahudiler ona koştular".²⁶

Musevilğin, Hazar Hakanı ve saray erkanının Musevilik inancını kabul etmesinden çok daha önceki tarihlerde Kafkasya'ya gelmiş olduğu kabul edilir. Hazarlar ve diğer Türk boyları Kafkasya'ya gelmeden önce buralara İbrani kökenli Musevî göçmenler gelip cemaatlar oluşturmuşlardır. Bu cemaatlara Slav kavimlerinden de katılmalar olmuştur. Hazar Kağanlığı'nın kurulmasından önce bu bölgede yaşayan Slav asıllı ve Musevilik inancına mensup kavimler vardı ve onların bir de Slav dilinde Tevrat'ı vardı.²⁷

²⁴ Kuzgun, Ş., 1993, s.131-166.

²⁶ Koestler, A., 1993, s.70.

²⁵ Kuzgun, Ş., 1993, s.XXII-166.

²⁷ Kuzgun, Ş., 1993, s.10

Hazar Türkleri ve onların hakimiyetinde olan diğer Türk boylarının benimsemiş oldukları Musevilik inancı "**Karait**" (Ananiye) mezhebine dayanıyordu. M.S. VIII. yüzyılda ortaya çıkan Karait (Ananiye) mezhebinin kurucusu **Anan B. Davut** adlı bir İbrani Musevisidir. Bu mezhep Anti-Talmudist (Talmud'u tanımama ve Tevrat'ı benimseme) düşünceleriyle kurulmuş ve Rabbanilere karşı oluşturulmuş bir harekettir.²⁸ Karait mezhebinin yayılma dönemi ile Hazar Türklerinin Museviliği kabul etmesi aynı zamana rastlamaktadır. Karait mezhebi bir yandan Hazar ve Kırım'da yayılırken bir yandan da Güney Rusya ve daha yukarılara doğru giderek Kıpçakların bir kısmına da tesir etmiştir.²⁹

Karait mezhebinin inanç temeli, Allah'a ve Hz. Musa'ya iman olmakla birlikte, Hz. Davut Peygambere ve ona gönderilen Zebur'a çok önem verilir. Kutsal Şabat gününde Zebur'dan mezmurlar okunur.³⁰ Karaitler, Mesih'in gelmesinin hak olduğuna ve Mesih'in Hz. Davut soyundan geleceğine inanırlar. **Anan B. Davut** tarafından tespit edilmiş olan, Musevilğin kutsal ayın günü olan kutsal "**şabat**" günü (Cumartesi gününe denk gelmektedir) ateş yakmama, evleri ısıtmama ve yemekleri soğuk olarak yemek gibi esasları içerir.³¹ Musevilik inancına göre, tanrı evreni altı günde yaratmış, yedinci gün olan Cumartesi (Şabat) günü dinlenmiştir. Bunun için Museviler de Cumartesi (Şabat) gününü dinlenmeye ve ibadete tahsis etmişlerdir.³²

Kafkasya'ya çok eski zamanlardan itibaren yerleşmeye başlayan Musevilik kültürü, çeşitli yollarla Kafkasya'da yaşayan kavimlerin kültürlerini de etkilemiştir. Karaçay-Malkar Türklerinin tarihin bir döneminde Musevilik inancını benimsediklerine dair elimizde somut bir bilgi yoktur. Ancak, yüzyıllarca Kafkasya'da kendisine hayat alanı bulmuş olan Musevilik inancından Karaçay-Malkar Türklerinin etkilenmesi mümkün değildir.

Hazar Kağanlığının X. yüzyılda çökmesiyle, Hazar Türklerinden pek çok aile, muhtelif Kafkas kavimleri arasına karışarak onların soylular sınıfını meydana getirmişlerdir.³³ Nazifa Kagiyeva, XIV-XV. yüzyıllarda yaşadığı tahmin edilen ve Karaçay halkının teşekkülünde önemli rol oynayan Tram Han'ın bir Hazar prensi olduğunu ileri sürmekte ve Tram Han'ın ilk hanımının, Musevilik inancını benimsemiş, yüksek bir

²⁸ Kuzgun, Ş., 1993, s.192-193.

³¹ Kuzgun, Ş., 1993, s.225

²⁹ Kuzgun, Ş., 1993, s.219.

³² Tümer, G. Küçük, A., 1993, s.227.

³⁰ Kuzgun, Ş., 1993, s.275.

³³ Tavkul, Ufuk, 1997, s.1907.

Hazar ailesine mensup bir prenses olduğunu söylemektedir. Öte yandan, Tram Han'ın Musevî değil de, büyük ihtimalle Hristiyan olduğunu belirtmektedir.³⁴ N. Kagiyeva'nın bu görüşlerinin doğruluğu şüpheli olmakla birlikte; Rus bilim adamları da, Hazar kültür çevresinin Kafkasya'daki devamını Karaçay-Malkar Türklerinde aramaktadırlar.³⁵ Ayrıca, Hazar Türklerinin bugünkü devamı sayılan Musevî Karay Türklerinin tarihte bilinen en eski yurtlarının Kafkasya'da olduğu ve Karay Türklerinin konuştukları dile yakın en yakın dilin, Karaçay-Malkar Türkçesi olduğu unutulmamalıdır.³⁶ Bugün, Polonya'da yaşayan Karay Türkleri ile Kafkasya'da yaşayan Karaçay-Malkar Türklerinin dilleri dışında başka hiçbir dilde rastlanmayan bazı ortak sözler vardır. Bu durum, Hazar Türklerinin Kafkasya'daki kültür mirasçılarının Karaçay-Malkarlılar olduğunu göstermektedir.³⁷

Karaçay-Malkar, Kumuk ve Karay Türklerinde Cumartesi gününe "Şabat-Kün" denir. Kelimenin aslı İbranice olup Tevrat'tan alınmadır ve Musevilerin Cumartesi günleri yaptıkları ibadet günü demektir.³⁸ Bugün, Ukrayna'daki bazı Rus-Kazak kabileleri bugün Hristiyan oldukları halde Musevilik inancındaki kutsal Şabat gününü kutlamaya devam etmektedirler. Rus kilisesi bu adeti ortadan kaldırmak için çok uğraşmış ancak başarılı olamamıştır.³⁹ Karaçay-Malkarlılarda ise Şabat günü Cumartesi gününe karşılık olarak kullanılmakta fakat dini bakımdan günümüzde bir anlam ifade etmemektedir.

Kuzey Kafkasya'da Karaçaylıların en eski yerleşim yerlerinden birinin adı "Duvut" tur ve "Davut" adıyla olan benzerliği dikkat çekmektedir. Duvut köyünün adı, büyük bir ihtimalle Davut Peygamberden veya Anan B. Davut'tan kalmış olmalıdır.

Hazar Hakanı ve saray erkanının Musevî olmasına karşın, halkın büyük kısmı yine eski Türk dinini devam ettiriyordu. Ancak, Musevilik inancının Kafkasya bölgesinde yaşayan değişik Türk kavimlerinin şamanist inançlarına ve dini kültürlerine tesir ettiği muhakkaktır. İşte bu tesirin en somut örneklerinden biri de, Karaçay-Malkar Nart destanlarında anlatılan tanrı-demirci Debet'tir. Öyle anlaşıyor ki, Karaçay-Malkar Nart destanlarında anlatılan tanrı-demirci Debet'in başlangıçta başka bir adı vardı ve daha sonra Musevî-Karait inancının büyük önem verdiği, üstün "demircilik" sanatıyla meşhur olan Davut Peygamber, Karaçay-Malkar Nart

³⁴ Kagiyları, N., 1993, s.17.

³⁵ Kuzgun, Ş., 1993, s.102.

³⁶ Kuzgun, Ş., 1993, s.305.

³⁷ Kuzgun, Ş., 1993, s.306-307;

Tavkul, U., 1997, s.1908.

³⁸ Kuzgun, Ş., 1993, s.158.

³⁹ Kuzgun, Ş., 1993, s.167-168.

destanlarına Debet olarak geçti.

VI. Debet ve Alp Hurs Arasındaki Benzerlikler ve Güneş-Tanrı Kültü

Bulgar Türklerinin "Şan/Han Kızı Destanı" nda anlatılan; tanrıların yarattığı ilk alp, güneşin oğlu ve demircilerin hamisi "Alp Hurs" ile Karaçay-Malkar Nart destanlarında anlatılan; tanrıların yarattığı ilk Nart ve tanrı-demirci Debet arasındaki bağlantı, üzerinde durulması gereken önemli bir bahistir. Çünkü ikisi de aynı mitolojik özelliklere sahiptir. Kırılmayan kılıçları, hedef şaşmayan okları, baltaları, mızrakları, kesici bir silahın işlemediği halkalı zırhları ve at nalını ilk yapanlar onlardır. Şan/Han Kızı Destanı'nda Alp Hurs şöyle anlatılır:

*Güneşin oğlu Alp Hurs
Üstün bir demirciymiş o
Bütün dünyayı dolaşmış
Kendi sanatı için
Cevheri aramış
Hurs'un demirciliğinin etrafında
Demir külünden dağlar olmuş
Alpler ölümsüzmüşler ama
Hurs'un silahı karşısında değil*

Ferhat Nurutdinov, Şan/Han Kızı Destanı'nda anlatılan güneşin oğlu ve tanrı-demirci "Alp Hurs" un kaynağını, Hun-Bulgarların eski şamanist inançlarından aldığını söylemektedir. F. Nurutdinov, Bulgar prenslerinden Batbay'ın M.S. VIII. yüzyılda, Çernigovo-Donetsk bölgesinde kurmuş olduğu "Batavil" (Batbay'ın Karargahı anlamında) adlı müstahkem mevkinin çevresinde tesekkül eden ve "güneş gibi sevimli" anlamına gelen "Horiysdan" adlı kasabanın "Alp Hurs" adından miras kaldığını; daha sonra bu kasabanın M.S. 946 yılında, Kiev-Rus Prensesi Olga tarafından zapt edildikten sonra tamamen slavlaştığını ve burada oturan Slavların, kasabanın adından dolayı, kendilerine kavim adı olarak "Horiysdan" ya da "Korosten" adını verdiklerini söylemektedir.⁴⁰ Bence, F. Nurutdinov burada yanılmaktadır. Çünkü, bu Horiysdan veya Korosten sözü "Hristiyan/Kristiyan" sözünden başka bir şey değildir. Eskiden, kendi toprağında yaşayan ve hukuki bakımdan özgür olan Rus köylülerine Hristiyan sözünden bozma "Krestiyanskiy" adı veriliyordu.⁴¹ Yukarıda, M. Habiçev'in "Hirs-Biyçe" konusunda bahsetmiş olduğu "Hros" veya "Hors" lar da herhalde bunlar olsa gerekir. Öte yandan, eski rusçada (Doğu slavca) "Hors" sözü "güneş" demektir. Doğu Slavları (Bugünkü Rusların ata-

⁴⁰ Mikail-Baştı, 1991, s.XVII.

⁴² Kurat, A.N., 1993, s.12; Mikail-Baştı, 1991.

⁴¹ Kurat, A.N., s.130.

ları), güneş tanrısına "Hors" diyorlardı.⁴² "Hors" ile "Hurs" sözleri arasındaki şekil ve anlam benzerliği dikkat çekicidir. Bulgar Türklerinin Şan/Han Kızı Destanı'nda "güneşin oğlu" olarak anlatılan tanrı-demirci "Alp Hurs" ile Doğu Slavlarının "güneş tanrısı" olan "Hors" arasında bir bağlantının olduğu muhakkaktır. "Hurs" veya "Hors" sözlerinin şekil ve anlamlarıyla birlikte, Doğu Slavlarından mı Türklere geçtiği, yoksa Türklerden mi Doğu Slavlarına geçtiği hakkında şimdilik kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Ancak eski Türklerde çok kuvvetli bir "güneş" ve "güneş tanrısı" inancının olduğu bilinmektedir.

Çin kaynaklarında verilen bilgilere göre, Orta Asya'daki eski Türk dininin esasları; gök tanrı, güneş ay, yer-su, ateş ve ataların ruhları kültleridir. Hunların dini inançlarında güneş ve ay kültü çok önemli bir yer tutuyordu. Meşhur Rus tarihçi L.N. Gumilev bu konuda şunları söylüyor: "*Hun İmparatorları, her gün olmak üzere, sabahları doğan güneşe, hava karardığı zaman da aya tapınırlar, yani günde iki kere ibadet ederlerdi*". Büyük Hun İmparatoru Batır'ın (Mete) oğlu Kiok'un (Chi-yü, Lao-şang) Hun tahtına oturduğu zaman aldığı ünvan "*Gök-tanrı ile Yer-tanrı'nın oğlu*" ve "*Güneş-tanrı ile Ay-tanrı'nın tahta oturttuğu Yüce Hun İmparatoru*" şeklindeydi. Bu ifadeler bize, Hunların eski dini inançlarında gök, yer, güneş ve ay kültlerinin ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu göstermekle birlikte; Karaçay-Malkar Nart destanlarında anlatılan tanrı-demirci Debet'in gök-tanrı ile yer-tanrı'nın oğlu olmasını ve Satanay-Bıyçe'nin güneş-tanrı ile ay-tanrının kızı olmasını hatırlatmaktadır. Bu durum, İskit kültürüyle de benzerlik göstermektedir. İskit efsanelerine göre İskitlerin "Targıtay" adlı atası da, gök-tanrı ile yer-tanrının birleşmesinden doğmuş bir kahraman idi.⁴³

A. İnan'a göre, güneş ve ay kültü, yakın tarihte bile, Türk boylarının birçoğunun kültüründe önemli bir yere sahipti. Sözelimi, Altaylı şamanist Türkler güneşle and içerlerdi. Keza Karaçay-Malkar kadınları bugün bile "Künnü hakına" diye yemin ederler. Altaylılara göre güneş "ana", ay ise "ata" idi. Güneşi yeryüzünde "ateş" temsil ederdi. Yakut Türklerinin efsanelerine göre, ulu kahramanlar (Alpler) güneş ve ayın himayesindeydiler ve bazı kahramanlar güneş ve aydan türemişlerdi. Yakut şamanlarının cüppesinde ve başlığında güneş-tanrı "*Kün Toyon*" un sembolü olarak demirden veya gümüşten halkalar bulunurdu. Türklerin yanı sıra Moğolların kültüründe de güneş-tanrı önemli yere sahiptir. A. İnan, Moğolların güneşe tapınmasıyla ilgili bir rivayeti şöyle naklediyor: "*Temüçin (Cengiz Han), kuşağını boy-nuna ve başlığını koluna asarak güneşe doğru döndü ve eliyle göğsüne vurarak*

⁴³ Tavkul, U., 1997, s.1902; Miziye, İ.M., 1994.

⁴⁴ İnan, A., 1995, s.29-52.

güneşe karşı dokuz kere diz çöküp töbe etti".⁴⁴

Hunların, güneşe veya güneş-tanrıya ne ad verdikleri bilinmiyor. Ancak, Hunlar, kendileri için milli kimlik adı olarak "kavim" veya "halk" anlamında "hun" (Khun: Kün) sözünü kullanıyorlardı.⁴⁵ Buradan, Hun sözünün "Khun<Kun<Kün" yani "güneş" sözünden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Çünkü bugün bile, Türkiye Türkçesi dışında, bütün Türk lehçelerinde "kün" sözü "güneş" demektir. Yani, Hunların kendilerine kavim adı olarak verdikleri "Hun" sözünün "güneş" ile ilişkili olduğu görülmektedir. Hindistan topraklarına akınlar düzenleyen Hun savaşçılarının komutanı "Toraman" (Toramana), eski Hint edebiyatına "Mihrakula" adıyla geçmiştir ki bu söz klasik Sanskritçe'de "güneş ırkı" anlamına gelmektedir.⁴⁶

Hunların veya onlardan daha eski tarihlerde yaşamış olan Proto-Türklerin, güneş veya güneş-tanrıya hangi adı verdikleri bilinmez ama "Hurs" veya "Hors" sözlerinin, yani güneş-tanrının, eski Mısır kültüründeki güneş-tanrı "Horus" a bile kaynaklık ettiği bilinmektedir. Prof. Dr. Reha Oğuz Türkkan, M.Ö. 3500-3315 yıllarında, kendilerine "Horus" (Güneşin Oğulları) adını veren, Ural-Alтай menşeli Asyalı bir kavmin eski Mısır'ı istila ederek bu bölgeye yerleştiğinden bahsetmektedir.⁴⁷ Prof. Dr. Afet İnan, eski Mısır'ı istila ederek burada hakimiyet kuran bu Asyalı kavmin "maden işlemesini bilen" ve antropolojik karakter olarak "brakisefal" özellikler taşıyan bir kavim olduğunu söylemektedir. Öte yandan bu kavmin Sümerler ile aynı soydan oldukları kabul edilmektedir.⁴⁸ Prof. Dr. Osman Nedim Tuna ise, Sümer dilindeki 168 kelimenin Türkçe'yle ortak olduğunu fonetik (ses) ve semantik (anlam) delillerle ortaya koymuş ve Sümerler ile Türklerin akraba kavimler olduğunu uluslararası bilim zemininde ispatlamıştır.⁴⁹

Yukarıda bahsedilen, eski Mısır'ı istila ederek oraya yerleşen Asya menşeli kavmin en büyük ilahı, yani güneş tanrısının adı "Horus" tur. Bu kavmin eski Mısır'da hakimiyet kurdukları döneme "Tanrı Krallar" ya da "Horus'a Tapanlar Saltanatı" denir. Güneş-tanrı Horus'un himayesinde olan krallar, yeryüzünde güneş-tanrı Horus'u temsil etmekteydiler. Kral, güneş-tanrının oğlu olarak kabul edildiği için aynı zamanda ülkenin en büyük dini reisi idi. İlk önceleri kral, tanrı konumundaydı. Bu yüzden kralların ünvanı önceleri "Horus" idi. İnaniş'a göre: güneş-tanrı Horus,

⁴⁵ Kafesoğlu, İ., 1993, s.57

⁴⁶ Grousset, Rene., 1993, s.85.

⁴⁷ Türkkan, R.O., 1998, s.14.

⁴⁸ İnan, A., 1992, s.44-45.

⁴⁹ Tuna, O.N., 1990, s.1-57.

sabahları bir "Şahin" olarak doğar ve göklerde her gün uçarak yeryüzü malikanesini seyrederdi. Bu yüzden, güneş-tanrı Horus bir şahin şeklinde tasvir ediliyordu.⁵⁰

Yakut Türklerinde de en çok sayılan kuş "kartal" dır. Yakut Türklerinde kartal kültü, güneş-tanrı ve gök tanrının sembolü sayılmıştır. İnaniş'a göre, ilkbahar ve sonbahar mevsimleri bu kartalın temsil ettiği ruhun iradesine bağlıydılar.⁵¹

Karaçay-Malkar Nart destanlarında anlatılan, daha doğrusu "pek fazla" anlatılmayan "Shurtuk" adı kahraman ile Bulgar Türklerinin Şan/Han Kızı Destanı'nda anlatılan güneşin oğlu ve tanrı-demirci Alp Hurs, Doğu Slavlarının güneş-tanrısı Hors ve eski Mısır Kültüründeki Asya menşeli güneş-tanrı Horus arasında muhtemelen bir bağlantı olduğunu düşünüyorum.

Umar Bayramukov, Karaçay-Malkar Nart destanlarının ilk Nart kahramanının Shurtuk olduğunu söylemektedir. Ona göre, Karaçay-Malkar Nart destanlarında anlatılan bütün kahramanlar Shurtuk ile Satanay-Biyçe'den türemişlerdir.⁵² "Shurtuk" sözü Karaçay-Malkar Nart destanlarında birkaç yerde geçer. Sözelgimi; Nartların ilk yaşadığı yerin (köyün) adı Shurtuk'tur; Nartlarda Shurtuk adlı bir sülale vardır; Nart Alavgan'ın sülalesinin adı Shurtuk'tur, dolayısıyla Debet'in de sülalesinin adıdır. Çünkü, Alavgan, Debet'in en büyük oğludur. Nart Örüzmek adlı kahramanın babasının ve sülalesinin adı da Shurtuk'tur. Anladığımıza göre; Karaçay-Malkar Nart destanlarında eskiden "Shurtuk" adında bir kahraman vardı ama şimdi destanlarda sadece adı anılmakta ve ona ait bir destan bulunmamaktadır. U. Bayramukov'a göre Shurtuk sözü, S (So-Göktürklerin türeyiş efsanesinde geçen So kavmi)-hurt (kurt)-uk (ok/uruk, soy bildiren ek)" şeklinde üç bölümden oluşmuştur. Buna göre ortaya, "Kurt soyundan gelen So kavmi" şeklinde bir açıklama çıkmaktadır. Ancak, daha önce de açıkladığımız gibi, "kurt" sözünün eski Türkçe'de ve genel olarak bugünkü Türk lehçelerindeki adı "börü/böri" şeklindedir. Kurt sözü sadece Oğuz Türkçesinde ortaya çıkmıştır. Öte yandan, Göktürklerin türeyiş efsanesinde geçen "So" adlı kavmin, "Shurtuk" adlı kahramanla pek fazla ilgili olduğunu sanmıyorum.

Bence, "Shurtuk" adlı kahraman, Karaçay-Malkar Nart destanlarının "kaybolmuş" veya "unutulmuş" bir "tanrı-demirci" sidir. Karaçay-Malkar Nart destanlarının tanrı-demircisi Debet'in Davut Peygamberin adından kaynaklandığını daha önce

⁵⁰ İnan. A., 1992, s.46-50-57-58-63-219-228.

Bayramukov, U., 1993, s.63-64;

⁵¹ İnan. A., 1995, s.46.

Bayramukov, U., 1998, b.38.

⁵² Bayramuklanı, U., 1982, s.254;

geniş bir şekilde açıklamıştık. Herhalde başlangıçta, Karaçay-Malkar Nart destanlarının tanrı-demircisi Shurtuk idi. Daha sonra, demircilik sanatıyla meşhur Davut Peygamberin adı "Debet<Devet<Davat" şeklinde Karaçay-Malkar Nart destanlarındaki tanrı-demirci Shurtuk'un yerini aldı.

M. Curtubayev'e göre, bütün Nart kahramanları Debet ile Sanatay-Biyçe'den türemişlerdir. Ona göre, Kaynar-Teyri'nin (güneş-tanrı) daha sonraki adı Dıpbet (ateş yüzlü) olmuş ve nihayetinde Debet şeklini almıştır. Satanay-Biyçe sözünün anlamında, "Sat (kutsal)-anay (ana/anne)" veya "Satan (olağanüstü güzel)-ay (ay)" şeklindedir. Yani, bütün Nart kahramanları, Güneş (Debet) ile Ay'dan (Satanay-Biyçe) türemişlerdir. Sanatay-Biyçe, başlangıçta, Debet'in hanımı idi. Ancak daha sonra destanlar değişikliğe uğradı ve Satanay-Biyçe, Nartların lideri Özümek'in hanımı oldu.⁵³ M. Curtubayev'in, güneş-tanrı'nın (Debet) başlangıçta ay-tanrı'nın (Satanay-Biyçe) kocası olduğu görüşü doğru olabilir. Fakat, ay-tanrı'nın kocası Dıpbet (Debet) değil, Shurtuk'tur. Yani, Karaçay-Malkar Nart destanlarının güneş-tanrısı ve daha sonraki tanrı-demircisi Debet değil, Shurtuk'tur. M. Habiçev'in yukarıda bahsetmiş olduğu "Tavas" ın (Debet) annesi "Hırs-Biyçe" de herhalde Shurtuk'un karısı idi. Yani, Karaçay-Malkar Nart destanlarında başlangıçta Nartların anası Satanay-Biyçe değil Hırs-Biyçe idi. Satanay-Biyçe daha sonra Hırs-Biyçe'nin yerini almıştır.

VII. Shurtuk ve Hıristos Arasındaki Benzerlikler ve Güneş-Tanrı Kültü

Bulgar Türklerini Şan/Han Kızı Destanı'ndaki güneşin oğlu ve tanrı-demirci Alp Hurs, Doğu Slavlarının güneş-tanrısı Hors ve eski Mısırlıların güneş-tanrısı Horus ile Karaçay-Malkar Nart destanlarının başlangıçtaki tanrı-demircisi Shurtuk arasındaki bağlantı nereden kaynaklanmaktadır? Shurtuk sözünün anlamı nedir, neyi ifade etmektedir ve Karaçay-Malkar Nart destanlarında nasıl ortaya çıkmıştır? Bütün bu sorular, muhtemelen yine bir peygamberin adıyla cevaplanmaktadır. Bu peygamber ise "Hıristiyanlık" dininin peygamberi "Hıristos" tur. Yani, Müslümanların "İsa Peygamber" dediği, Meryem'in oğlu İsa Peygamberdir.

"Hıristos" sözünün, Karaçay-Malkar Türkçesi'ne uyum sağlayarak "Shurtuk"

⁵³ Laypanov, K.T., Miziyev, İ.M., 1993, s.66-67.

şeklinde girmiş olduğu düşünülebilir. "Hirist-os" sözündeki "os" eki, Yunanca'da özel adların sonunda yer alan ve tekil anlamı belirten bir ektir. Yani, "Hiristos" sözünün kökü "Hirist" veya "Hiris" şeklindedir. Shurtuk sözü de başlangıçta "Hurst-uk" şeklinde olup, daha sonra bir metatez (yer değiştirme) sonucunda "Shurt-uk" şekline dönüşmüş olabilir. Hurst-uk ile Hirist-os sözleri arısındaki şekil benzerliği dikkat çekmektedir. Ancak, bu görüş kesin bir doğru olarak değil, bir varsayım olarak anlaşılmalıdır. Aşağıdaki görüşler de bu varsayıma dayalı olarak ileri sürülmüştür.

Hiristos (İsa Peygamber), Hristiyanlık inancında merkezi bir öneme sahiptir ve bugünkü Hristiyanlık inancı, Museviliğin inanç, ibadet ve gelenekleri ile eski Yunan-Roma kültürlerini birleştiren bir "kurtarıcı-tanrı" dinidir. Hristiyanlığın kutsal kitabı "İncil'ler" de "Hristiyan" veya "Hristiyanlık" gibi terimler yoktur. "Hristiyan" sözü ilk kez İsa Peygamberden sonra 20-30 yıllarında Antakya'da kullanılmaya başlanmıştır. "Hristiyan" sözü Yunanca bir sözdür ve "Hiristios" sözünden gelir. Anlamı ise "Mesih'e bağlı" demektir. Arapça bir söz olan "mesih" in anlamı, "el sürmek, el süren" anlamında olup, İbranice "Maişah" sözünden kaynaklanmaktadır. "Maişah" sözü "yağlanmış" demektir. Eski İbrani-Musevilerde krallar göreve başlamadan önce "Kutsal yağ" ile yağlanarak krallık tahtına oturuyorlardı. Hz. İsa bir İbrani-Musevi idi ve peygamberliğini ilan ettiği zaman aynı zamanda kendisinin bir "Maişah" (kurtarıcı) olduğunu açıklamıştı. Yani genel anlamda "Mesih" ve "maişah" sözleri "kurtarıcı-kral" anlamına gelmektedir.⁵⁴ Bugünkü Hristiyanlık inancı, Hiristos'un (İsa Peygamber) havarilerinden "Pavlus" un yorumlarıyla şekillenmiştir. Pavlus, Hristiyanlığı bir kurtarıcı-tanrı dini haline getirmiş, eski Yunan'daki gibi, varlığı veya bazı yönleri açığa çıkarılmak istenmeyen ve gizli tutulan, insan aklının yeterince açıklık getiremediği bir "sırlar-gizler" inancına çevirmiştir. Buna göre, Hiristos bir peygamber ve dolayısıyla bir insan olarak değil de; "ölüp dirilen ve göklere yükselen tanrı" anlamını ifade eden "Kiris-os" sözüyle tasvir edilmiştir. "Kirisos" sözü Hristiyanlıkta "ilah, tanrı, kral, öğretici, yol gösterici" gibi anlamların tümünü bünyesinde barındıran kutsal bir ünvanı ifade eder. "Hirist-os" sözü de muhtemelen "Kirisos" sözünden kaynaklanmış olmalıdır.

Romalılar, Hiristos'un doğum gününü (Noel Bayramı) ilk olarak 336 yılında kutlamaya başlamışlardır. Ancak, Hiristos'un doğum tarihi kesin olarak bilinmediğinden, Romalılar, eski İran kültüründen almış oldukları, ölümsüz "güneş-tanrı" olarak tasvir ettikleri "Mitra" nın doğum günü bayramını, Hiristos'un doğum günü bayramı şeklinde kutlamaya başladılar.⁵⁶ Eski İran kültüründe

⁵⁴ Tümer, G., Küçük, A., 1993, s. 232-233-427.

⁵⁶ Tümer, G., Küçük, A., 1993, s. 265-266.

⁵⁵ Tümer, G., Küçük, A., 1993, s. 232-236-255.

başlangıçta "güneş-tanrı" olarak tasvir edilen Mitra, daha sonra, Ahemenişlerin kralı II. Artakhsatra zamanında "savaş-zafer tanrısı" olarak görülmeye başlanmıştır. Ahemeniş kralları savaş zamanlarında Mitra'dan yardım dilerlerdi. Mitra, Romalılarda ise yaygın bir güneş dininin tanrısı olmuş ve Roma İmparatorluğunun her tarafına yayılmıştır.⁵⁷

Romalılar, güneş-tanrı Mitra'nın doğuş günü bayramını, Hristos'un doğuş günü bayramı yaptıkları gibi, güneş-tanrı Mitra ve göklere yükselen tanrı kültünü, yani "Kiris-os" inancını muhtemelen yeni dinlerinin peygamberi olan "Hristos"a uyarlamışlardır. Bunun içindir ki, Hristiyan kiliselerindeki, bilhassa eski Roma-Yunan döneminden kalma tablolarda, Hristos'un başının çevresinde bir şua çemberi görülür. bu şua çemberi aslında güneştir. Böylelikle, Hristos ile güneş bütünleştirilmiştir. Yani, Hristos'un ölümsüzlüğü güneşle temsil edilmiştir. Hristiyanlık inancında, kiliselerde yapılan ibadet yönü (kible) doğu yönüdür ki bu yön aslında güneşin doğmuş olduğu doğu yönüdür. Hatta, Hristos, Havarilerine, "Biz güneşin yönüyle tanrıya ulaşacağız" demiştir. "Gök cisminin yuvarlak (çember) şeklinde görünen yüzü" anlamına gelen ve bir astronomi terimi olan "kurs" sözü de muhtemelen güneşi ifade etmektedir ki bu söz çok kuvvetli bir ihtimalle "Kiris-os" sözüyle bir kökten gelmektedir.

Öte yandan, anlamının muhtemelen "güneş" veya "güneş tanrı" olduğunu düşündüğümüz, eski Roma-Yunan kültürüne ait "Kiris-os" sözünün kökeni, büyük bir ihtimalle, eski Mısırlıların güneş-tanrısı "Horus" ile bağlantılıdır. Çünkü, Romalılar güneş-tanrı dinlerinin eski İran kültüründen almış iseler de, Romalıların güneş-tanrı dininde, eski İran kültürünün güneş-tanrısı "Mitra"nın adı görülmemektedir. Eski Mısırlılar ise Romalılar ile sürekli ilişki içerisindeydiler ve dolayısıyla da zaten eski İran menşeli güneş-tanrı inancına sahip olan Romalılar, eski Mısırlıların güneş-tanrısı "Horus" u kendilerine güneş-tanrı "Kiris-os" şeklinde uyarladılar.

Görüldüğü gibi, "güneş-tanrı" kültürünün kökü çok eski zamanlara dayanmakta ve karmaşık da olsa değişik kavimler arasında yer alan bu "güneş-tanrı" kültürünün, garip bir şekilde, birbirleriyle bağlantı içinde oldukları anlaşılmaktadır. Bulgar Türklerinde Hurs, Doğu Slavlarında Hors, eski Mısırlılarda Horuś, eski Romalılarda Kiris, eski İranlılarda Mitra şeklinde ortaya çıkan güneş-tanrı kültü; semavi kitaplı dinlerden olan Hristiyanlık inancına oldukça tesir etmiştir. Eski kavimler, yeni dinleri Hristiyanlık inancını benimserlerken, eski güneş-tanrı inançlarını tamamen unutmamışlar, sonradan kabul etmiş oldukları yeni dinleriyle karışık olarak eski inançlarını yaşatmışlardır. Yukarıda da açıklandığı gibi, eski güneş-tanrı inancı tamamen kaybolmamış, Hristiyanlığın peygamberi Hristos'ta kendisini göstermiştir. Bütün bu bilgilerin ışığında, güneş-tanrı motifli Hristos'un adının, Karaçay-Malkar Nart destanlarının başlangıçtaki tanrı-demircisi Shurtuk'un adına fonetik ve semantik bakımdan kaynaklık ettiğini görmekteyiz.

⁵⁷ Günaltay, M.Ş., 1987, s.297.